Wetenschapswinkel

Renkumse Landgoederen en Buitenplaatsen

Vista's op participatie

Roel During en Pat van der Jagt

rapport 320
januari 2015

WAGENINGEN UR
For quality of life

Wetenschapswinkel

Renkumse Landgoederen en Buitenplaatsen

Vista's op participatie

Roel During en Pat van der Jagt

rapport 320
januari 2015

WAGENINGEN UR
For quality of life

Colofon

Titel	Renkumse Landgoederen en Buitenplaatsen
Trefwoorden	waardestelling, landgoederen en buitenplaatsen, participatie, Renkum
Keywords	valorisation, participation, estates
Opdrachtgever	Initiatiefgroep Visie voor Landgoederen
Projectuitvoering	Roel During, Pat van der Jagt
Projectcoördinatie	Roel During
Financiële ondersteuning	Wageningen UR Wetenschapswinkel
Begeleidingscommissie	Rob Aben, Dirk van Uitert, Pieter van der Kuil, Klaas de Poel, John Mulder, Ruud Schaafsma, Jaap Matzer, Gerard Straver

Fotoverantwoording	De foto's, kaartjes en figuren zijn vervaardigd door de auteurs of de meewerkende studenten, tenzij anders aangegeven
Vormgeving	Wageningen UR, Communication Services
Druk	RICOH, 's-Hertogenbosch
Bronvermelding	Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding
ISBN	978-94-6257-385-7

Wageningen UR, Wetenschapswinkel rapport 320

Renkumse Landgoederen en Buitenplaatsen

Vista's op participatie

Rapportnummer 320

Dr. R. During en Drs. P.J. van der Jagt
Wageningen, januari 2015

Initiatiefgroep Visie voor Landgoederen

De Initiatiefgroep Visie voor Landgoederen is een team van burgers met verschillende expertises dat zich sinds 2008/2009 bezig houdt met het (doen) herwaarderen van de landgoederen en buitenplaatsen op de aan de zuidzijde van de gemeente Renkum gelegen stuwwal.

Alterra, onderdeel van Wageningen UR

Alterra is hèt kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Alterra maakt deel uit van Wageningen University & Research Centre en levert expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, biodiversiteit, klimaat, landschap, bos, ecologie, milieu, bodem, Landschap, land- en ruimtegebruik, geo-informatie, remote sensing, stedelijk groen, recreatie etc.

Wageningen UR Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
(0317) 48 39 08
wetenschapswinkel@wur.nl

Maatschappelijke organisaties zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij de Wageningen UR Wetenschapswinkel. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen UR: duurzame landbouw, voeding en gezondheid, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Inhoud

Voorwoord **7**

Samenvatting **9**

Summary **11**

1 Landgoederen en buitenplaatsen in de gemeente Renkum **13**

2 Recente beleidsontwikkelingen **19**

2.1 Het landschaps- en erfgoedbeleid van de gemeente Renkum 19

2.2 Jaar van de historische buitenplaatsen 19

2.3 Het proces van visievorming door de gemeente 20

3 Initiatiefgroep, doel- en vraagstelling **23**

3.1 Doelstelling 25

3.2 Verantwoording van de gevolgde werkwijze 26

4 Probleemanalyse **29**

5 De visie landgoederen en buitenplaatsen van de gemeente **37**

6 Inspiratie vanuit Delft **39**

7 Waardestellend onderzoek **45**

7.1 Relatieve waarden 47

7.2 Actieve waarden 50

8 Conclusies **57**

9 Aanbevelingen voor Gemeente en Initiatiefgroep **59**

Literatuurbronnen **61**

Bijlage 1. Overzicht van studentonderzoeken **63**

Bijlage 2. Rapportage Machiel Koman **65**

Bijlage 3. Gebruik van de landgoederen en buitenplaatsen in de gemeente Renkum **75**

Bijlage 4. Aantekeningen bij het Eindrapport over de Renkumse landgoederen en buitenplaatsen **81**

Voorwoord

Dit onderzoek is een fraai resultaat van de veelgeprezen burgerparticipatie. Bezorgde bewoners hebben de handen ineengeslagen en roepen de gemeente en overige eigenaren op tot actie. De initiatiefnemers van dit onderzoek willen een duidelijke gemeentelijke visie, een visie gestoeld op stevige fundamenten. Maar is deze oproep wel aan het juiste adres gericht? Wat is de rol nog van de overheid? Het onderzoek roept bewoners op om zich verder te organiseren, om zo de waarden van het gebied te gaan dragen en te gaan uitdragen.

Het onderzoeksinitiatief is gedreven door waardering voor het vele moois in het gebied maar even zozeer door zorg en frustratie. Wat willen we met ons kwetsbare groene erfgoed? De landgoederenzone op de stuwwal vormt het DNA van de gemeente Renkum. Het is al eeuwen de trekpleister, voor met name westerlingen, om zich hier te vestigen. Zonder een degelijke ontwikkelvisie op dit gebied kan de gemeente wellicht mee gaan krimpen met de rest van Nederland, met een goede ommekeer in ontwikkelingen kan het weer meerdere decennia aantrekkelijk blijven. Het gaat hier om waardecreatie. Daar waar we gewend waren aan het meeliften op bestaande waarden vereist dit een ommekeer in het denken. En de clou is dat er voor waardecreatie niet eens een concrete financiële investering vanuit de overheid nodig is…het gaat er om dat de overheid het spel goed weet te spelen. Het spel met mogelijke investeerders, het spel met eigenaren, het spel met bewoners. Dat is de clou.

‘Bottom-up planning’ is tegenwoordig naast participatie een even zo vaak gehoorde toverkreet. Komt het uit de bewonersschoot dan is het informeel, kleinschalig en concreet en daarmee goed. Maar laten we het kind niet met het badwater weggooien: we hebben elkaar nodig. It takes two to tango. De overheid is gewend om ‘Top-down’ te redeneren en moet dat ook vooral blijven doen. De verhoudingen zijn echter anders dan voorheen, de overheid heeft minder kennis en kunde in huis, en ze heeft geen tot nauwelijks geld meer om te investeren. Het stellen van regels en voorwaarden aan ruimtelijke ontwikkelingen behoort echter tot de kerntaken van de overheid. Ruimtelijke kwaliteit ontstaat door samenwerking, door intensieve lange samenwerking tussen overheid, bewoners en eigenaren. Bottom-up en Top-down hebben elkaar nodig! Dit onderzoek naar waarden biedt handreikingen daartoe. Het biedt houvast in hoe om te gaan met de verschillende waarden die vertegenwoordigd zijn in dit even fraaie als kwetsbare voormalige landgoederengebied op de stuwwal.

Landgoederen en buitenplaatsen zijn ruimtelijke modellen waarin natuur en cultuur hand in hand gaan, elkaar verheffen zelfs. Het zijn prachtige oorden die echter lastig in gangbare beleidssectoren te vangen zijn, een integrale benadering is noodzakelijk. Met name bij kleine vaak sectoraal ingerichte gemeenten is dat lastig te organiseren. Toch is het noodzakelijk om ze integraal te benaderen. De gemeentelijke organisatie dient op haar gebiedskwaliteiten te worden ingericht om ze te kunnen behouden. Dit is dan ook een oproep tot actie, actie om kwaliteit anders, meer integraal, te gaan organiseren binnen de gemeente.

Landgoedeigenaren denken in generaties, niet in vierjaren termijnen. Laten we dat hier ook gaan doen. Laten we het heft in eigen handen nemen, maar dan wel samen…

Prof. Ir. Eric Luiten,
Rijksadviseur voor Landschap en Water

Samenvatting

De Veluwezoom is rijk aan landgoederen en buitenplaatsen. Alleen al binnen de gemeente Renkum is er een dertigtal aanwezig. Dit maakt de zuidelijke Veluwezoom en de gemeente Renkum in het bijzonder tot een bijzonder fraai gebied, dat vanouds veel bezoekers trekt. Het jaar 2012 stond in het teken van de buitenplaatsen en landgoederen en dit heeft geleid tot een groot aantal initiatieven om de bekendheid bij het publiek te vergroten en om herstelwerkzaamheden op de agenda te zetten. Eén van de initiatieven behelsde het samenstellen van een Atlas van het buitenplaatsenlandschap van dit Gelders Arcadië. Deze atlas maakt in één oogopslag duidelijk hoe omvangrijk het cultuurbezit is en dat er goed beleid nodig is om dit duurzaam te beheren. Bij de provincie wordt gestreefd naar het vergroten van het eigenaarschap, onder meer door middel van het betrekken van inwoners in een dialoog over duurzame instandhouding. De gemeente Renkum heeft de follow up van het Jaar van de Historische Buitenplaatsen vormgegeven met een visievormend project. Echter werd de stap van de atlas met daarin nog slechts de inventarisatie van buitenplaatsen en landgoederen en de visie op het benutten, behouden en beheren, door een aantal bezorgde burgers van Oosterbeek te groot geacht. Deze hebben zich verenigd in de Initiatiefgroep Visie voor Landgoederen. Ze hebben een sterk pleidooi gehouden om eerst een waardestellend onderzoek te laten plaatsvinden voordat er gewerkt kan worden aan visievorming. Dit wetenschapswinkelrapport geeft een invulling aan deze wens en is grotendeels gebaseerd op het onderzoek van studenten van de WUR en van de TUDelft.

Ter voorbereiding van dit waardestellend onderzoek is eerst een uitgebreide probleemverkenning uitgevoerd, om meer inzicht te verkrijgen in de onvrede die er heerst over de omgang met dit erfgoed. Dit laat immers direct al zien hoe er over waarden wordt gedacht door betrokken actoren. Het onderzoek heeft laten zien dat er grote verschillen zijn in waardetoekenning. Bij sommige actoren prevaleren bijvoorbeeld de cultuurhistorische waarden en bij andere de ecologische. Er zijn ook grote verschillen in de wijze waarop met oorlogsschade kan worden omgegaan: sommigen beogen het herstel van een buitenplaats door het terugbouwen van een centraal gebouw in eigentijdse architectuur, anderen zijn dermate gehecht geraakt aan en vertrouwd geraakt met het huidige beeld, dat verandering wordt gezien als een aantasting. Dergelijke verschillen in waardetoekenning moeten niet onderschat worden, want ze zijn niet eenvoudig te overbruggen. Genoemde onvrede wordt in samenhang daarmee voornamelijk veroorzaakt door een gebrek aan mogelijkheden om te participeren in de waardetoekenning.

In het verdere waardestellend onderzoek is daarom dit pluralisme als vertrekpunt genomen en is en vierdeling gehanteerd is soorten waarden. Deze vierdeling is gemaakt met behulp van het onderscheid relatief en absoluut, alsmede actief en passief. De relatieve waarde plaatst het gebied in een breder kader van andere buitenplaatsenlandschappen, zoals de oostelijke Veluwezoom, de Stichtse Warande, Amstel en Vecht alsmede Kennemerland. De absolute waarde geeft de betekenis aan voor de bewoners van de gemeente Renkum. De actieve waarden laten zien hoe het gebied van waarde is door gebruik, beleving en participatie; de passieve waarden gaan in op de monumentaliteit. Als deze onderscheidingen in een tabel worden geplaatst dan ontstaan er vier categorieën.

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat het gebied zeker van grote monumentale waarde is. Zeker in relatieve zin is het bijzonder, omdat de structuur van alle landgoederen tezamen nergens anders voorkomt in Nederland. Deze structuur is bijna amorf, omdat de ontwerpers van de buitenplaatsen vooral zijn uitgegaan van de bronnen en van de uitzichtpunten op de Betuwe bij het kiezen van plekken het oriënteren van de gebouwen en het groen. Overal elders zijn de buitenplaatsen vooral in een lintvormige structuur (rivier, wetering, duinrand etc.) gerangschikt. Dit maakt het gebied zowel bijzonder als kwetsbaar. Kwetsbaar omdat er geen makkelijk te herkennen grenzen zijn die door iedereen direct kunnen worden herkend en gerespecteerd. Ook de vele buitenlandse studenten uit Delft hebben door middel van hun onderzoek duidelijk gemaakt dat de buitenplaatsen in het gebied duidelijk herkenbare identiteiten missen en dat het daardoor bijna onmogelijk is om je er te oriënteren.

Daarnaast is het gebied van belang door de bijzondere combinatie van waarden: cultuurhistorische, ecologische en historische. De vele monumentale boomgroepen die gebonden zijn aan een leemrijke ondergrond en een constante toevoer van grondwater, de bijzondere flora en fauna die aan bronmilieus en helder water zijn gebonden, de WO2 geschiedenis, de Oosterbeekse School in de kunst: het is allemaal niet los van elkaar te zien en maakt het gebied uniek.

Daarentegen is naar voren gekomen dat de absolute actieve gebruikswaarden voor de Renkumse bevolking zeer gering is. Een onderzoek naar activiteiten en evenementen heeft laten zien dat het gebied verstild is en wel zodanig dat het vooral wordt gezien als een park waar de gemeente het onderhoud van doet. De landgoederen en buitenplaatsen maken maar in een zeer geringe mate deel uit van het dagelijkse publieke leven van de Renkumse bevolking. Voor een deel wordt dit veroorzaakt door beperkingen in de toegang, maar voor een veel belangrijker deel door het ontbreken van organisaties die zich eigenaar voelen van een deel van het gebied en daar naar handelen. Gelukkig zijn er positieve uitzonderingen die laten zien dat het mogelijk is om leven in de brouwerij te krijgen, zoals dat wordt gedaan door de Vereniging Vrienden van Park Hartenstein en Omgeving alsmede in de Tuin van de Lage Oorsprong. Renkum als gemeente is rijk aan actieve burgers met veel belangstelling voor historie, en dat biedt een goede uitgangssituatie om de actieve waarden van het gebied te vergroten.

De conclusie van de waardestelling is dan ook dat de gemeente Renkum rijk is aan cultureel erfgoed, maar dat het vooral slapend kapitaal is. Deze rijkdom is niet enkel toe te schrijven aan de cultuurhistorische gegevenheden, maar meer nog aan het complex van landschappelijke, natuurlijke en historische waarden. Op grond van de analyse en conclusies worden drie typen aanbevelingen gegeven:

- Ruimtelijk: het versterken van identiteiten en vergroten van de mogelijkheden voor oriëntatie door middel van herstelmaatregelen die zo mogelijk met crowdfunding kunnen worden gefinancierd.
- Waardenconflicten: het ontwikkelen van een stelsel van op verweving geënte natuurdoelen die eigen is aan het gebied.
- Valorisatie: start een proces van participatieve valorisatie en doorloop een vijf stappenplan om het eigenaarschap te stimuleren bij groepen, stichtingen en verenigingen die de handen uit de mouwen willen steken.

Onder participatieve valorisatie wordt verstaan het interactief bepalen van de waarde door uit te gaan van de mogelijkheden die een object biedt voor cultureel, economisch of sociaal gebruik, waarbij tevens het (symbolisch) eigenaarschap wordt overgedragen.

Deze aanbevelingen kunnen gezien worden als vista's op participatie, want in het vergroten van betrokkenheid en eigenaarschap ligt ontegenzeggelijk de sleutel voor de duurzame instandhouding.

Summary

The southern part of the Veluwe, a huge lateral moraine complex in the province of Gelderland, lodges many country estates. In the Municipality of Renkum some thirty estates can be found. This estate landscape significantly contributes to the heritage of the municipality. This area however has suffered huge ware damage in WW2, and as a consequence many estates lack the original buildings. The public administration starts a visionary project, aiming at restauration and valorisation of this part of its heritage. According to a local platform the administration should make an inventory of the landscape values beforehand. The platform turned to the science shop of Wageningen UR with a request to analyse and judge the landscape values inherent to the estate landscape.

The analysis focused both on the value discussion that has emerged between the stakeholders and on the heritage values as such. The analysis of the value discussion revealed significant pluralism, causing misunderstandings and conflicts. For some actors the ecological values of the region should prevail and for others the monumental. Big disputes also have been found around the theme of restauration. The analysis showed that solutions can only be found if pluralism is taken as a point of departure. Moreover the idea of one value preference infringing others should be avoided as much as possible.

The analysis of landscape values addresses the monumental and living aspects of heritage in an absolute and relative manner. In relative terms the area is compared to other estate areas in the Netherlands. This shows the uniqueness of the interrelated and interwoven value components, belonging to landscape, architecture, nature, WW2 history among others. The absolute value analysis focuses on the presence and significance of the estate heritage for the inhabitants of Renkum. This part of the value judgement revealed a severe lack of participation and of possibilities of engagement.

Based on the analysis various recommendations have been formulated such as strengthening the identities of incomplete estates, solving the value conflicts with a nature value system that isn't referring to national policies but to regional characteristics and starting an inclusive and participative process of societal valorisation. A stepwise approach is given here. Increasing the relevance, visibility and engagement of the estate landscape in the daily life of the citizens of Renkum is seen as crucial, which should prevail above increasing its monumental statues. Renkums' heritage is abundant, but it's sleeping.

1 Landgoederen en buitenplaatsen in de gemeente Renkum

Daar waar het Veluwemassief is aangesneden door de Rijn vindt men de gemeente Renkum, een gemeente die wordt gekenmerkt door een grote hoeveelheid groenstructuren, veel ruimte en mooie huizen. In deze gemeente bevindt zich een groot aantal buitenplaatsen en landgoederen die het landschap tot een bijzonder fraai geheel maken.

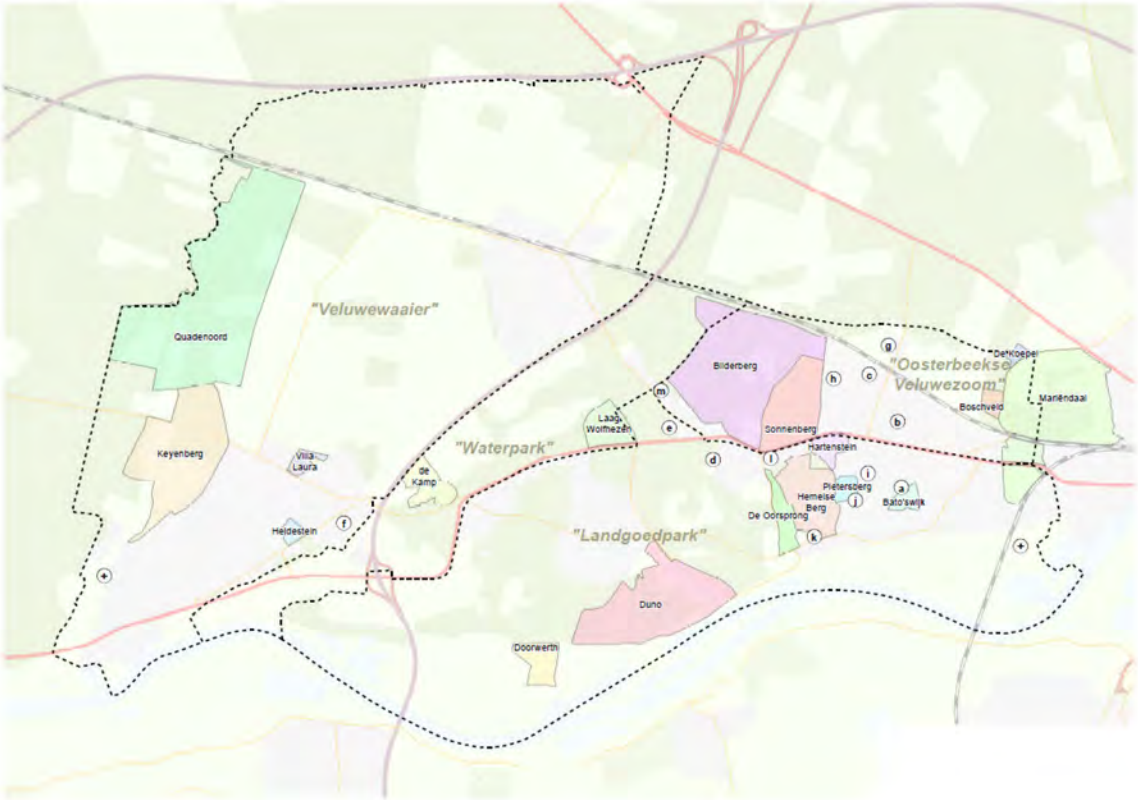

Afbeelding 1. Overzichtskaart van de actuele situatie van buitenplaatsen en landgoederen in de gemeente Renkum (Bron Initiatiefgroep).

Vanouds wordt dit gebied gezien als één van de meest fraaie en interessante streken van Nederland. Het landschap biedt gelegenheid tot hoogst aangename wandelingen, aldus Van der Aa (1846) in zijn beschrijving van het dorp Renkum (Deel 9, blz. 421). Nabij het dorp Renkum trof men er de landgoederen Kortenburg en De Beken, benevens de Heerlijkheid 'Grensvoort' en vele fraaie buitenverblijven, aldus van der Aa. Ook over Oosterbeek schrijft hij in lyrische termen: 'het ligt zeer bevallig op de helling der Veluwsche hoogten verspreidt' (contemporaine spelling). Als landgoederen noemt hij de Hemelse Berg, Westerbouwing, de Dreijen en Wolfhees, en geeft aan dat er meer zijn (deel 8 blz. 501). Over De Oorsprong schrijft hij: 'Sedert jaren is mede Den Oorsprong een geliefkoosd uitspanningsoord der Gelderschen, die er gelegenheid vinden, om er zich in de vrije natuur te verlustigen, het behoort voorzeker tot de meest bezochte onze vaderlandse landgoederen' (deel 8, blz. 476).

Op buitenplaatsen recreëerde men vooral (Afbeelding 2).

Afbeelding 2. Toegangskaart met plattegrond, uitgegeven door Huis ter Aa.

Dit gebeurde ook op grote landgoederen maar hier was en is de instandhouding van de vaak uitgestrekte landerijen het hele jaar rond een dagelijkse bezigheid. Het gaat hierbij om pachtboerderijen, bosbeheer, verpachte landbouwgronden, waarbij er soms ook lokale politieke en sociale taken werden vervuld. Veel van deze landgoederen bestaan uit een menging van historische en eigentijdse onderdelen (Wyck 1983).

Sommige van de landgoederen gaan terug op de periode van het grootgrondbezit zoals landgoed Dreijen, al of niet van kloosters (Mariëndaal) of kasteelheren (Grunsfoort en Rosande) (Bouwer 2008). Andere landgoederen zijn van recente tijd, zoals Quadenoord dat in de 19e eeuw is gesticht. In de loop der eeuwen hebben een aantal landgoederen plaats gemaakt voor buitenplaatsen door grond te verkopen of van functie te veranderen (Tromp 2012)(Afbeelding 3). Grosso modo was dit een proces van schaalverkleining (zie Bijlage 2). In het begin van de twintigste eeuw worden er voornamelijk villa's gebouwd grenzend aan, of soms op het terrein van de landgoederen en buitenplaatsen. Ook de buitenplaatsen zelf veranderen doorlopend van vorm, want ook hier worden villa's op het terrein gebouwd of soms vergroot de ene buitenplaats zich ten koste van de andere. Het is een ruimtelijke dynamiek, die het landschap tot een levend geheel maken (Dijk, et al. 2012).

Het geheel aan villa's, buitenplaatsen[1] en landgoederen maakt tezamen een soort arcadisch landschap, met hoge en zeer bijzondere kwaliteiten (Kuil 2008; Storms-Smeets 2011).

Functieveranderingen en ontwikkelingsrichtingen

Bij veel landgoederen en buitenplaatsen is sprake van functieverandering. Van origine is er bij landgoederen en buitenplaatsen sprake van 'wonen in een luisterrijke omgeving'. Landgoederen omvatten daarnaast één of meer agrarische productiefuncties. Die kunnen een breed scala van activiteiten betreffen, zoals veeteelt, akkerbouw, vollegronds tuinbouw, fruitteelt, bosbouw en natuur voor de jacht.

Bij alle landgoederen en buitenplaatsen in Oosterbeek, die in het onderzoek zijn betrokken, zijn functieveranderingen opgetreden. Een landgoed of buitenplaats met de originele opzet komt er niet meer voor. Er is sprake van verschillende ontwikkelingsrichtingen.

[1] Een buitenplaats is een monumentaal huis, vaak met bijgebouwen, dat een harmonieus en onlosmakelijk geheel vormt met een omliggende tuin of park. In heel Nederland maar vooral in het midden en westelijk deel van ons land bouwden gefortuneerde stedelingen hun buitenplaatsen tussen 1600 en 1900 in het omringende landelijk buitengebied en konden zo in de zomer ontkomen aan de ongezonde (epidemieën) en de door vervuilde grachten stinkende stad. In deze zelf gecreëerde buitenoases verstond men de kunst van het genieten en hield men zich bezig met literatuur, poëzie, muziek, planten en bloemen, tuinarchitectuur en beeldende kunst. Bron: www.buitenplaatsen2012.nl

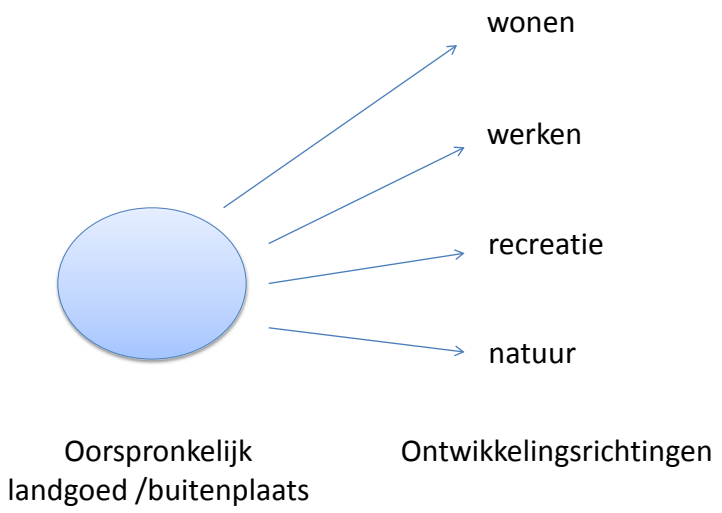

Afbeelding 3. De verschillende richtingen waarin de ontwikkeling van een buitenplaats of landgoed zich voordoet.

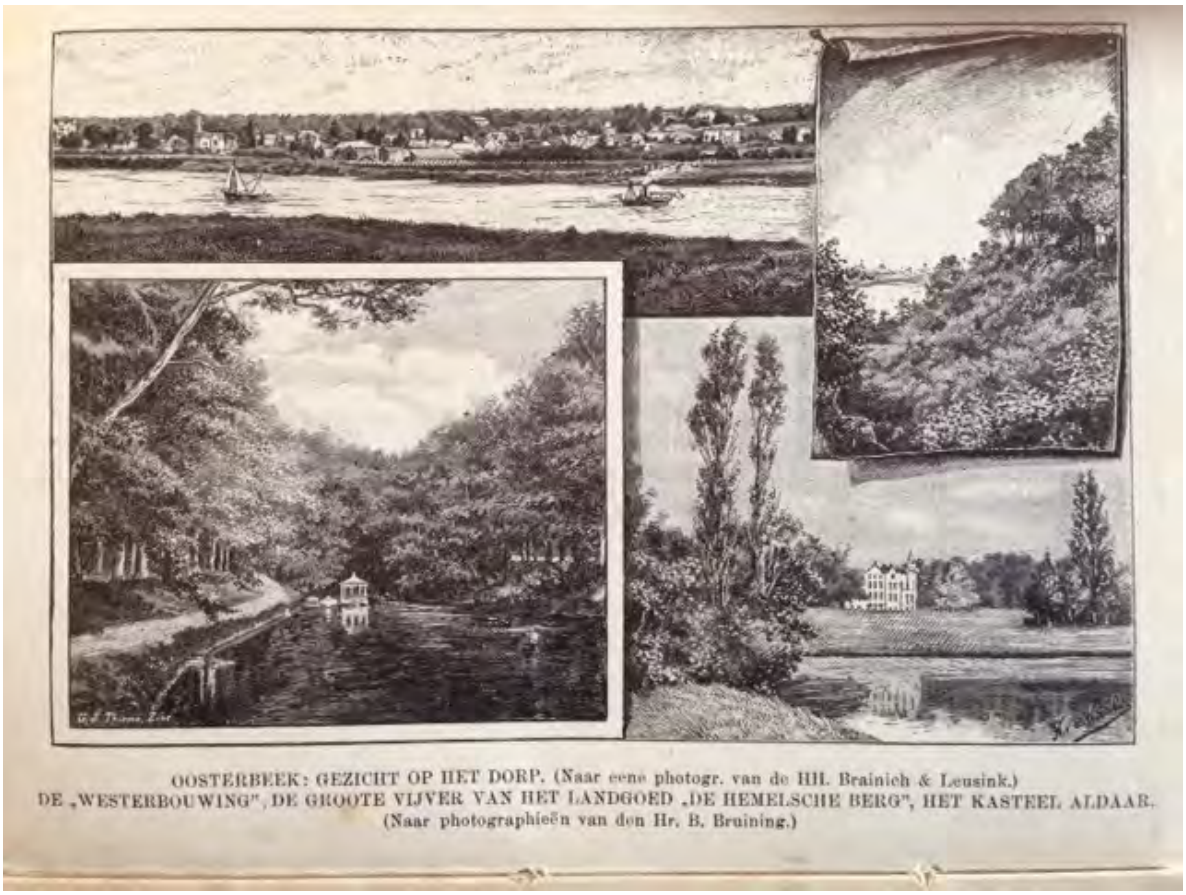

Afbeelding 4. Historische romantische representatie van het arcadische landschap in een 19e eeuwse wandelgids van Arnhem.

De buitenplaatsen kwamen destijds terecht in het Oosterbeekse Heggenlandschap, volgens Van der Aa (1846, deel 8, blz. 501) vroeger *Heesterbeek* genoemd omdat er overal heesters groeiden. In de

recente en zeer uitgebreide publicatie over de bos- en landschapsgeschiedenis van de Zuidwest Veluwe wordt duidelijk gemaakt dat het heggenlandschap vooral een landschap van productiebos is geweest (Bouwer 2008). De reden dat juist hier zoveel landgoederen, buitenplaatsen en villa's zijn aangelegd wordt eigenlijk al heel juist verwoord door Nijhoff in 1825: de grote hoogteverschillen tussen de Veluwerand en de uiterwaarden, het voorkomen van bronnen en sprengen en de natuurlijke ondergrond (Renes, Meijer and Poel 2002; Storms-Smeets 2011). Het was een uitgelezen plek voor romantici om er te verpozen en om er de Engelse landschapsstijl uit te werken tot smaakvolle landgoed en buitenplaats ontwerpen.

Het zijn zoals altijd de vreemde ogen die de waarde van zo'n mooie omgeving doen inzien, en daar heeft de gemeente in het verleden nooit tekort aan gehad (Kuil 2008). De vele wandelgidsen, kaarten en de overvloed aan ansichtkaarten getuigen van een verleden waarin men van heinde en ver kwam om de schoonheid van het gebied te ervaren, zie Afbeelding 5. Het landschap had al in de zeventiende eeuw een bijzondere aantrekkingskracht op landschapschilders (Kuil 2007).

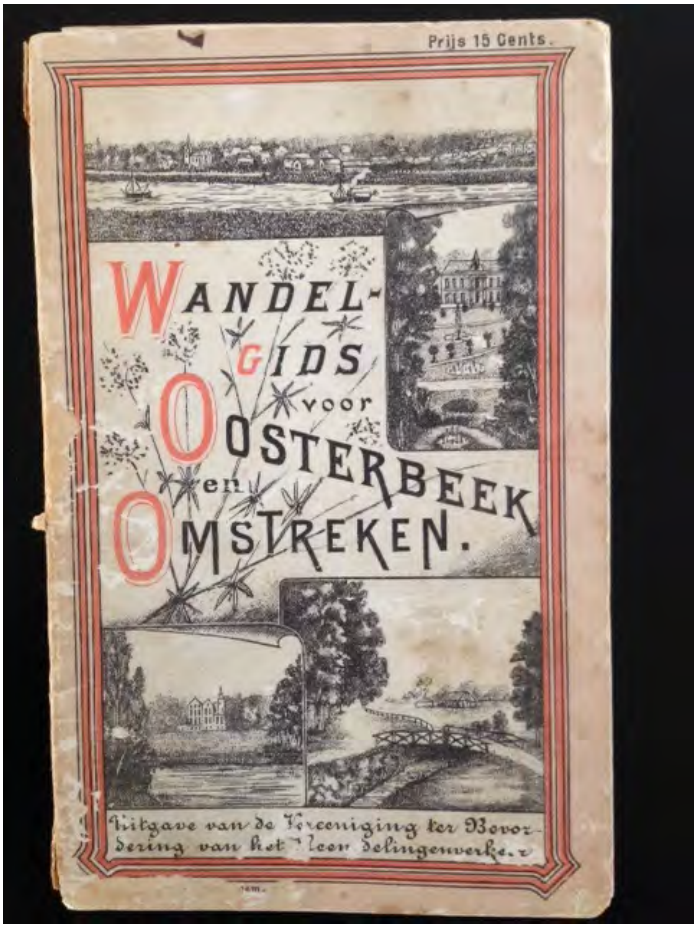

Afbeelding 5. De Zuidelijke Veluwezoom is al rond 1900 voorzien van diverse wandelgidsen.

Maar ook tegenwoordig hebben de burgers van Renkum oog voor de schoonheid van hun landschap. Zo is onlangs de Dennenkamp aangepakt met behulp van vrijwilligers die zijn gemobiliseerd door het buurtcomité.[2]

Gelet op deze grote kwaliteiten zou men denken dat zo'n landschap voor eeuwig veilig gesteld zal zijn, maar niets is minder waar. Het gebied heeft zwaar geleden in de Tweede Wereldoorlog en als gevolg van oorlogshandelingen zijn de meeste gebouwen verwoest. De meeste zijn helaas nooit meer herbouwd en dat verklaard mede waarom de buitenplaatsen onderhevig zijn aan een sluipend proces van verval. Ze functioneerden nadien niet meer als buitenplaatsen.

[2] Zie artikel in de Gelderlander van 8-2-2013 Dennenkamp wordt weer een park

Ook vandaag de dag leeft en ademt het landschap nog volop. Huizen worden vervangen, wegen verlegd, bomen gekapt en groen aangeplant, nieuwbouw gerealiseerd en restauratiewerken uitgevoerd. Het is een voortdurend gevecht tussen modernisering en behoud van historische waarden dat zich hier afspeelt. Er zijn geen grootscheepse plannen voor wijkrenovatie, torenflats of gigantische bedrijfsgebouwen. Toch speelt hier wel degelijk de vraag naar het evenwicht tussen behoud en ontwikkeling, zoals die indertijd is gesteld in de Belvedere Nota van het Rijk (Feddes 1999). Kortom er is hier een grote behoefte aan beleid dat hier handvatten in biedt. Beleid van de gemeente, maar ook van de cultureel erfgoed sector zelf. Daarom wordt hieronder ingegaan op de recente ontwikkelingen in beleid, om vast te stellen of dat evenwicht al of niet makkelijk te vinden is en hoe er wordt gedacht over instandhouding.

2 Recente beleidsontwikkelingen

De Beleidsuitwerking Natuur en Landschap (BNL) van de Provincie Gelderland
In de Beleidsuitwerking Natuur en Landschap (BNL) wordt het volgende over landgoederen gezegd: Landgoederen zullen in de integrale structuurvisie specifieke aandacht krijgen, omdat zij vanuit hun integrale karakter (natuur, landschap, landbouw, architectuur, cultuurhistorie) een bijzondere rol spelen die veel kansen biedt voor het behalen van meerdere provinciale doelen' (blz. 13) (Gelderland 2011). De cultuurhistorische landgoederen worden in de BNL als de pareltjes van het Gelders landschap gezien. De cultuurhistorische landgoederen liggen veelal bij elkaar in bepaalde zones van het landschap. Uiteraard zijn er subsidieregelingen in het leven geroepen. Via speciale landgoedcontracten wil de provincie invulling geven aan het combineren van de verschillende doelen voor natuur en landschap in de BNL. Dit draagt dan weer bij aan het vergroten van het 'eigenaarschap', een van de drie pijlers van de BNL[3]. Dit eigenaarschap wil de Provincie vergroten door a) inwoners te betrekken via een zogenaamde Gelderse groene dialoog, b) het ontsluiten van nieuwe kennis en expertise van een denktank en c) een kennisnetwerk voor natuur en landschap ontwikkelen. Hiermee wil de Provincie mensen beter in staat stellen om meer eigenaarschap op zich te nemen voor de cultuurhistorische objecten. Verwacht wordt dat het zich vertaalt in nieuwe en creatieve financierings- en beheervormen.

De Provincie Gelderland, Utrecht en Overijssel hebben een Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse laten uitvoeren waarin ook is gekeken naar het relatieve verschil in baten. De zuidelijke Veluwezoom komt hier goed naar voren met de waarde voor recreatieve beleving, want die is drie maal zo hoog als in de Stichtse Lustwarande en bijna tien maal zo hoog als het gebied van Vechtdal en beneden Regge in Overijssel (Ruijgrok 2012). Toch moeten er vraagtekens gezet worden bij zo'n benadering, want instandhouding is niet louter een economisch vraagstuk. De vraag is veel meer wat de betekenis van de buitenplaatsen en landgoederen is voor de burgers die er wonen en die er zich misschien ook wel eigenaar van voelen of kunnen gaan voelen.

Deze beleidsuitwerking van Provincie Gelderland past bijzonder goed op de situatie van de landgoederen en buitenplaatsen van de gemeente Renkum, omdat zich hier een hoog kennisniveau van het cultuurhistorisch landschap bevindt[4]. Verderop in dit rapport zal aan de orde komen of hier dan ook het gewenste evenwicht tussen behoud en ontwikkeling mee kan worden gevonden en of ook het eigenaarschap er mee gediend kan zijn.

2.1 Het landschaps- en erfgoedbeleid van de gemeente Renkum

Het landschapsontwikkelingsplan, opgesteld in 2005, heeft aandacht besteed aan het belang van de landgoederen en buitenplaatsen voor de ruimtelijke kwaliteit. Het landschapsbeleid werd en wordt naar eigen zeggen in het rapport *Verborgen pracht, verborgen kracht* sterk bepaald door een ecologische invalshoek (Meurs, et al. 2011). Uiteraard speelt hier de relatie met de implementatie van de Ecologische Hoofdstructuur een sleutelrol. Een belangrijke stap voorwaarts in de mogelijke bescherming van buitenplaatsen en landgoederen werd in 2012 gezet met het aannemen van de Erfgoedrichtlijn, die de oude Monumentenverordening vervangt. Eerst nu kan de gemeente een gebied aanwijzen als Gemeentelijk Beschermd Landgoed.

2.2 Jaar van de historische buitenplaatsen

Het jaar 2012 stond in het teken van de historische buitenplaats. Het doel van dit themajaar is geweest om een grotere bekendheid te creëren rondom het fenomeen van de historische buitenplaats,

[3] De andere twee zijn: *Zorgvuldig omgaan met natuur en landschap, alsmede Natuur en landschap haalbaar en betaalbaar*.
[4] Zo wonen er bijzonder veel landschapsarchitecten binnen de gemeente Renkum, en is er zeer veel kennis over de lokale geschiedenis onder de bevolking in het algemeen en bij de Vereniging Heemkunde in het bijzonder. Hierbij kan worden verwezen naar de Facebookpagina Riant Renkum, die zowel getuigt van een hoog kennisniveau als van een enorme belangstelling voor het verleden onder de Renkumse burgers.

alsmede het vergroten van het maatschappelijk draagvlak voor behoud van dit cultuurhistorisch erfgoed (Dessing, Driesen-van der Male and Groeneveld 2013). Dit themajaar heeft geleid tot een groot aantal manifestaties, symposia en publicaties en tot veel media-aandacht. In de Provincie Gelderland is het Gelders Genootschap gestart met een inventarisatie van landgoederen en buitenplaatsen en heeft de resultaten daarvan bijeengebracht in een Atlas van een Buitenplaatsenlandschap (Storms-Smeets 2011). Dat klinkt vreemd, want hoe kan het zijn dat er van een zo belangrijk fenomeen als de buitenplaats kennelijk nog geen overzicht is gemaakt? Dat het er nog niet was bewijst wel het nut van het themajaar. In de gemeente Renkum beschrijft de Atlas alleen al dertig landgoederen en buitenplaatsen, en we kunnen vaststellen dat dit geen limitatieve opsomming is. Het lijkt er op alsof het themajaar ruimschoots is geslaagd in zijn doelstelling. Maar toch doemt daar de vraag op 'and what's next?'. Als start voor de beantwoording van deze vraag heeft het Gelders Genootschap een vervolgpublicatie gemaakt onder de titel Kansen voor Gelders Arcadië (Bleek, Storms-Smeets and Winden 2011). Hierin staan veel recente ontwikkelingen beschreven die als inspiratie dienen voor het nadenken over eventuele vervolgen. Tevens bevat de publicatie een pleidooi voor bovengemeentelijke samenwerking in het vervolg: dit is letterlijk en figuurlijk de eerste aanbeveling. De verschillende gemeenten die in het gelukkige bezit verkeren van landgoederen en buitenplaatsen zijn bijeen gebracht door het Atlas project en het was logisch te veronderstellen dat ze het stokje zouden overnemen van het Gelders Genootschap en dat ze de samenwerking zouden voortzetten. Dit is aanvankelijk niet gebeurd: teveel werd de initiërende en faciliterende rol van de provincie kennelijk gemist om op de ingeslagen weg verder te gaan. Recentelijk is de gemeente Renkum samen met andere gemeenten een vervolgproject op de Atlas gestart.

De gemeente Renkum maakt sinds 2008 deel uit van het project Nieuw Gelders Arcadië, waarin de gemeenten Wageningen, Arnhem, Rozendaal en Rheden eveneens zijn betrokken. Op 2 november 2011 stelde de Gemeenteraad van Renkum de Ruimtelijke Visie 2025 vast. Daarin is een paragraaf aan het behoud en herstel van de buitenplaatsen gewijd. Verder is aangegeven dat toeristische en recreatieve mogelijkheden een belangrijke rol kunnen spelen als economische drager. De gemeente heeft in het coalitieakkoord van 2010-2014 het voornemen geuit om een duurzame visie op de landgoederen, parken en bossen te ontwikkelen in nauwe samenwerking met de in de gemeente Renkum actieve natuurbeschermingsorganisaties, betrokken en deskundige burgers en de omringende gemeenten. Uitgaande van deze visie kunnen kansen en mogelijkheden gepresenteerd worden tot herstel van cultuurhistorische waarden en het authentiek karakter van die landgoederen.

2.3 Het proces van visievorming door de gemeente

In het verlengde van het jaar van de Historische Buitenplaats 2012 is in de betreffende gemeenten een proces van visievorming en planvorming opgestart, zo ook in de gemeente Renkum. Dit heeft geleid tot de Visie Landgoederen en Buitenplaatsen: beleven, benutten, beschermen (Gemeente Renkum 2013a). Aan het begin van het visievormend project heeft de gemeente een oproep in de Veluwepost alsmede de Hoog en Laag geplaatst om hier aan mee te denken en om informatie te delen. Hieraan is gehoor gegeven door de Initiatiefgroep 'Visie voor Landgoederen' met een brief d.d. 23 mei 2012, die was gericht aan de erfgoedambtenaar M. Lassche, met een begeleidend schrijver aan wethouder Heinrich.

De gemeente stelt zich ten doel om burgerparticipatie te bevorderen (Gemeente Renkum 2013b) en de visievorming rondom landgoederen lijkt daar bij uitstek voor geschikt. Leden van de Initiatiefgroep werden daarom uitgenodigd om zitting te nemen in een klankbordgroep. Eén van de zorgpunten die de Initiatiefgroep onder de aandacht heeft gebracht is de gebrekkige kennis over de waarde van de landgoederen en buitenplaatsen. De Atlas heeft het overzicht van landgoederen en buitenplaatsen als uitgangspunt genomen, maar daarmee is nog niks gezegd over de waardering. De Initiatiefgroep heeft een presentatie voor de raadsfracties gehouden Onder de titel 'Bezint eer gij begint!'. Hierbij heeft zij aangegeven dat er sprake is van een hechte relatie tussen de landgoederen/buitenplaatsen en hun landschappelijke context. Het pleidooi was er op gericht om niet enkel naar de afzonderlijke landgoederen en buitenplaatsen te kijken, maar juist naar het geheel en daarin belangrijke ensembles te onderkennen. Maar bovenal hebben ze met hun presentatie aangegeven dat een waardestellend onderzoek vooraf dient te gaan aan visievormend traject. De Visie Landgoederen en Buitenplaatsen

van de gemeente is mede door de inbreng van kennis van lokale experts, al of niet behorend tot de Initiatiefgroep, goed gedocumenteerd en leesbaar. Toch bleef er kritiek op de gevolgde werkwijze en als gevolg daarvan is door de Raad vastgesteld dat het uitgebrachte document gezien moest worden als een aanzet. Hieronder wordt nader uiteengezet wat de zorgen van de Initiatiefgroep precies zijn en welke vraag ze hebben gesteld aan de Wetenschapswinkel van Wageningen Universiteit.

3 Initiatiefgroep, doel- en vraagstelling

De Initiatiefgroep *Visie voor Landgoederen* is een team van burgers met verschillende expertises dat zich sinds 2008/2009 bezig houdt met het (doen) herwaarderen van de landgoederen en buitenplaatsen op de aan de zuidzijde van de gemeente Renkum gelegen stuwwal. De groep is in het leven geroepen door drie burgers uit onvrede met het vigerend beleid voor de landgoederen en buitenplaatsen. Ze heeft vervolgens samenwerking gezocht met Vijf Dorpen in 't Groen en de Vrienden van Park Hartenstein.

Door middel van maandelijkse vergaderingen wordt gekeken waar en hoe ze hun expertise in kunnen zetten ten behoeve van het bij het publiek en de gemeente onder de aandacht brengen van de door hen gewenste visie op de landgoederen (Afbeelding 6). In samenwerking met twee andere op de groene ruimte gerichte lokale initiatiefgroepen is in 2010/2011 een Manifest uitgereikt aan de lokale politiek.

De doelstellingen zijn:
- het behouden en verbeteren van de landgoederen;
- het inzichtelijk maken en verspreiden van kennis over de landgoederen;
- het verkrijgen van onderbouwing voor een monumentenstatus;
- tussentijdse en lange termijn bescherming.

De tussentijdse bescherming is noodzakelijk om onomkeerbare, ongewenste, ontwikkelingen te voorkomen. De bescherming op korte termijn kan er uit bestaan dat de gemeente haar uiterste best doet, zolang de integrale visie nog ontbreekt, om bouwactiviteiten tegen te gaan. Planologische gebiedsbescherming op lange termijn dient plaats te vinden op basis van het waarderingsonderzoek zodat ongewenste en onomkeerbare bouwplannen niet meer kunnen plaatsvinden.

De landgoederen en buitenplaatsen op de stuwwal liggen in een voor Nederlandse begrippen ongekend dramatisch landschap. Een landschap dat al vele eeuwen bewoond en verbouwd wordt getuige vondsten uit o.a. Steentijd, Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen.

Grote namen als Zocher Jr, Springer en Voorhoeve hebben hier de afgelopen eeuwen prachtige ensembles gecreëerd. In de Tweede Wereldoorlog zijn vele van deze landgoederen en buitenplaatsen ontdaan van hun kern: het hoofdgebouw. Sinds die tijd gaat het achteruit met de ruimtelijke samenhang en de cultuurhistorische waarden. Het geheel nivelleert en valt bijvoorbeeld onder bosbeheer.

De gevraagde producten zijn een historisch onderzoek (met name kaartmateriaal), een cultuurhistorische waardenstelling en daaraan gekoppeld criteria/randvoorwaarden voor nieuwe ontwikkelingen.

Het jaar 2012 staat in Nederland in het teken van de landgoederen en buitenplaatsen. De buitenplaatsen van de gemeente Renkum (prov. Gelderland) zijn vanaf de 17e eeuw tot ver in de 19e eeuw ontstaan onder een uitzonderlijk gunstige, fysische uitgangspositie: de zuidhelling van een stuwwal met zowel droge als watervoerende dalen en met vergezichten over het rivierengebied. Thans bestaan die buitenplaatsen uit een fijn mozaïek van cultuur en natuur: op de ene plaats overheerst het parkachtige karakter met lanen, cascaden en vergezichten, op de andere heeft de natuur de overhand genomen, bijvoorbeeld in de vorm van een soortenrijk moerasbos. In dit weefsel zijn diverse verwijzingen naar de eeuwenoude geschiedenis nog aanwezig, zowel naar de relatief recente landgoedtijd als de fasen ervoor.

In de Tweede Wereldoorlog zijn de meeste hoofdgebouwen van de buitenplaatsen en landgoederen verloren geraakt, daarmee zijn de terreinen niet meer in gebruik als privaat landgoed of tuin maar als openbaar terrein (Afbeelding 7). Deze functieverandering maakt dat de tuinen steeds minder exclusief worden. Door zowel verwaarlozing, als ongestructureerde bouwactiviteiten zijn de buitenplaatsen in de

gemeente Renkum de laatste decennia ten prooi gevallen aan een sluipend proces van verval. De oorzaak daarvan ligt niet alleen in een gebrek aan financiële middelen, maar meer nog aan het ontbreken van een integrale visie op de bescherming van de buitenplaatsen en landgoederen.

De initiatiefgroep Visie voor de Landgoederen vindt het nodig om de waarden van de landgoederen en buitenplaatsen in hun onderlinge samenhang goed te beschrijven, alvorens uitvoeringskeuzen te maken voor herstel en ontwikkeling. Ze richten zich daarbij op een deelgebied waar de dichtheid aan buitenplaatsen het hoogst is, namelijk het gebied tussen Renkum en Oosterbeek ten zuiden van de historische weg naar Arnhem. De initiatiefgroep heeft deze probleemstelling van integrale visie vertaald in een viertal vragen:

A. Wat is de cultuurhistorische waarde van het ensemble?
B. Wat is er nog zichtbaar en wat is nog te herstellen?
C. Hoe uniek is dit ensemble (in ruimer perspectief)?
D. Hoe kunnen we respectvol met de cultuurhistorie omgaan? Hierbij wordt aangetekend dat het zowel de landgoederentijd betreft als de vele tijdslagen daarvoor.

In dit onderzoek is met name op vraag D ingegaan.

Hoog en Laag

Landgoederen op de helling: Renkums Goud

door Sandra Niessen

Afbeelding 6. Via artikelen in de Hoog en Laag is aandacht gevraagd voor de ruimtelijke kwaliteit in de gemeente Renkum.

3.1 Doelstelling

Het wetenschapswinkelproject Waardering van en voor de Kunstwarande beoogt kennis te vergaren die de waarde van de landgoederen en buitenplaatsen in het studiegebied inzichtelijk maken en van daaruit met suggesties te komen hoe met die waarden zou moeten worden omgegaan.

Het project stelt daarmee de Initiatiefgroep in staat om een initiërende en visievormende rol te spelen in wisselwerking met gemeentelijk beleid.

3.2 Verantwoording van de gevolgde werkwijze

De analyse die ten grondslag ligt aan dit rapport is uitgevoerd aan de hand van de hieronder beschreven stappen.

Stap 1 Voorverkenning
Hierin is het project op hoofdlijnen beschreven aan de hand van gesprekken met de Initiatiefgroep. Tevens is in deze stap een begeleidingscommissie samengesteld (zie hieronder). Ook is er in deze fase gezocht naar relevante literatuur.

Stap 2 Studenten werven
Dit is gebeurd door middel van het publiceren over onderhavig project in de communicatieplatforms van de studenten, zoals de Geniusmail van de studentenvereniging Genius Loci. Er zijn gesprekken gevoerd met docenten. Er is een lunchbijeenkomst georganiseerd waarin de heer Aben van de Initiatiefgroep een uitnodigend verhaal heeft gehouden over de mogelijkheden om vanuit de discipline landschapsarchitectuur aan dit probleemveld te werken. Tevens is gezocht naar studenten bij Van Hall Larenstein, alsmede bij de universiteiten van Groningen, Delft en Nijenrode. Dit heeft een grote stroom studenten en studentenwerk op gang gebracht (zie Bijlage 1) en telkens is er geparticipeerd in de project definiëring en verdere begeleiding. Naast dit alles is er meerdere malen een opdracht beschreven in het kader van de Academic Consultancy Training, waarin groepen studenten werken aan een concrete opdracht en daarbij wetenschappelijke inzichten moeten combineren met het ontwikkelen van adviesvaardigheden. Dit laatste heeft niet geleid tot studentenwerk. Al met al is er veel tijd gestoken in het werven en begeleiden van studenten. Deze studenten hebben veel universitaire kennis vergaard en toegesneden op onderhavige vraagstelling.

Stap 3 In kaart brengen van de problematiek
Het doel van deze stap is het verkennen van de problematiek en het inzichtelijk maken van de mogelijkheden en onmogelijkheden voor oplossingen. De bredere context van het stuwwallencomplex van de gemeente Renkum en aangrenzende gebieden (inclusief de buitenplaatsen) is onderzocht. Er zijn enkele referentiestudies gedaan, op basis waarvan de waarde van het buitenplaatsenlandschap in het studiegebied kan worden bezien. Vergelijkingen zijn gemaakt met het gehele grondgebied van Renkum, met de zuidelijke en oostelijke Veluwezoom en met andere landgoederenlandschappen in Nederland. Er is in dit kader nagegaan of het ensemble aan buitenplaatsen gekandideerd kan worden voor het European Heritage Label (studentenonderzoek). Tevens is een onderzoek verricht naar waardeoriëntaties onder de actoren van buitenplaatsen en landgoederen (studentenonderzoek).

Stap 4 Situationaliteit
Doel van deze stap is het verkrijgen van een overzicht binnen het studiegebied van eigenaren, eigenaarsrelaties en bezoekers, ten aanzien van de ideeën in het veld voor herstel en ontwikkeling van gebouwen en tuin- of landschapscomplexen, alsmede van de toekomst van het gebied. Dit is gedaan met een analyse van actualiteiten en evenementen rondom de landgoederen zoals die gedocumenteerd zijn in lokale kranten.

Tevens zijn enkele veldbezoeken gebracht aan het gebied, waaronder één in aanwezigheid van Ir. K.R. de Poel, Landschapsarchitect met diepgaande kennis van alsmede veel ontwerpervaring met landgoederen en buitenplaatsen. Ook is een studentenonderzoek uitgevoerd naar de relatie tussen groenstructuren en landgoedidentiteiten.

Stap 5 Informatieronde langs de vijf gemeenten
Deze stap is vervallen omdat zich hier geen studenten voor hebben gemeld.

Stap 6 Bijeenkomst actoren
De voorlopige bevindingen van het onderzoek zijn bediscussieerd met de Initiatiefgroep en met medewerkers van de gemeente. Tevens zijn er twee publieke bijeenkomsten georganiseerd met de studenten uit Delft, die hun resultaten hebben toegelicht en ter discussie hebben gesteld. Op 12 juli

2012 is deelgenomen aan een excursie Visie Landgoederen, georganiseerd door de gemeente waarin inhoudelijke discussies hebben plaatsgevonden.

Stap 7 Synthese
De laatste stap behelsde het samenbrengen van al het studentenonderzoek en het dichten van leemten in kennis die ondanks al het studentenwerk nog opengebleven zijn.
Bij de gekozen werkwijze past nog een extra toelichting. Er is ten aanzien van de werkwijze kennis genomen van de methode van cultuurhistorisch onderzoek in de ruimtelijke ordening (RCE 2013) alsmede van de voorschriften van een monumentale waarde stelling van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (College van Rijksadviseurs n.d.,).

De instructies en aanbevelingen uit deze documenten konden niet integraal worden overgenomen omdat deze zich richten op een onderzoek dat zich ver begeeft buiten de bescheiden mogelijkheden van een wetenschapswinkelproject. Zo zijn de richtlijnen voor tuinhistorisch onderzoek dermate gedetailleerd dat het onmogelijk is om zo'n onderzoek uit te voeren voor een gebied met de omvang van de gemeente Renkum. Daarnaast was het belangrijk om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de belevingswereld van de studenten landschapsarchitectuur, ruimtelijke planning, GIS en culturele geografie. Een verder punt van kritiek is dat volgens de richtlijnen de waardestelling objectief moet zijn en los moet staan van de belangen van gebruikers en van financiële aspecten. Dit uitgangspunt is voor dit onderzoek niet overgenomen, omdat het een zwaar accent legt op cultuurhistorische waarden en niet op actuele waarden die juist zorg kunnen dragen voor instandhouding en continuïteit.

Niettemin is in het onderzoek ingespeeld op de suggesties uit deze rapporten, onder meer op het onderdeel 'brede definitie van erfgoed' (blz. 7) (RCE 2013). Er is met deze brede definitie toegewerkt naar meervoudige waardering op landschapsschaal die tegemoet komt aan de complexiteit van de problematiek.

Afbeelding 7. De tragedie van Renkum is nooit overgegaan, want de oorlogsschade is nimmer geheel hersteld. Zeker niet voor de in puin geschoten buitenplaatsen. Hier een voorbeeld van crowdfunding avant la lettre: een smeekschrift aan de Nederlandse bevolking getekend door de waarnemend burgemeester van Renkum.

4 Probleemanalyse

Het probleem van de landgoederen en buitenplaatsen in de gemeente Renkum is samengesteld uit verschillende deelproblemen die zorgen voor een vrijwel onontwarbaar geheel. Alvorens iets over waarden te zeggen moet de probleemstelling verdiept worden om de verschillende dimensies hiervan te belichten. De problemen bevinden zich niet alleen op fysiek, ideologisch en organisatorisch vlak, maar ook op het punt van vertrouwen en het verkrijgen van draagvlak voor een landgoederenvisie.

De fysieke problemen zijn deels bekend en hierboven genoemd, zie ook Aben (2012). Het belangrijkste probleem is eigenlijk dat de totale structuur van de landgoederenzone aan de zuidelijke Veluwezoom amorf is.

Afbeelding 8. Centrum van Oosterbeek in plusminus 1920.

De landgoederen en buitenplaatsen liggen als een soort patchwork door elkaar heen en er zullen maar weinig mensen zijn die aan het landschap kunnen zien wanneer ze een buitenplaats of landgoed betreden. De bevindingen van de merendeels buitenlandse studenten uit Delft spraken wat dit betreft boekdelen: het is vrijwel onmogelijk om je te oriënteren in het landschap en er is een groot tekort aan identiteit. Anders dan bij een lineaire structuur zoals langs de Vecht of de binnenduinrand is het beschermen van zo'n ogenschijnlijk onsamenhangend geheel niet eenvoudig. Door een sluipend proces van veranderingen van begroeiing, van functies van buitenplaatsen en van wegen en huizenbouw raken de oorspronkelijke structuren steeds verder buiten beeld en verandert ook de sfeer van een buitenplaats (Nieuwland and Prinssen 2014), zodat er soms een idee ontstaat dat deze cultuurhistorische objecten min of meer als afgeschreven dienen te worden beschouwd. Dit proces wordt in gang gezet en versterkt als gebouw en tuin of landerij worden losgekoppeld, of dat het gebouw er zelfs niet meer is.

Door student Machiel Koman is een analyse gemaakt van de ruimtelijke dynamiek van de buitenplaatsen en landgoederen in het verleden, zie Afbeelding 9. Het idee was dat hier wellicht aanknopingspunten te vinden zijn om de logica van de structurering van het totale ensemble beter te begrijpen. Zijn verslag is integraal opgenomen als Bijlage 2 in dit rapport, omdat het niet als zelfstandig rapport wordt uitgebracht. Zijn bevindingen laten zien dat het proces van verdringing, inbreiding en onderling configureren nog geen eenduidig beeld laat zien. Wel is duidelijk geworden dat de dynamiek niet onderschat moet worden en dat derhalve niet altijd zeker is of bepaalde onderdelen van buitenplaatsen deel hebben uitgemaakt van het oorspronkelijk ontwerp. Het zou wenselijk de ruimtelijke dynamiek nauwkeuriger in beeld te brengen met gebruikmaking van het kadasterarchief.

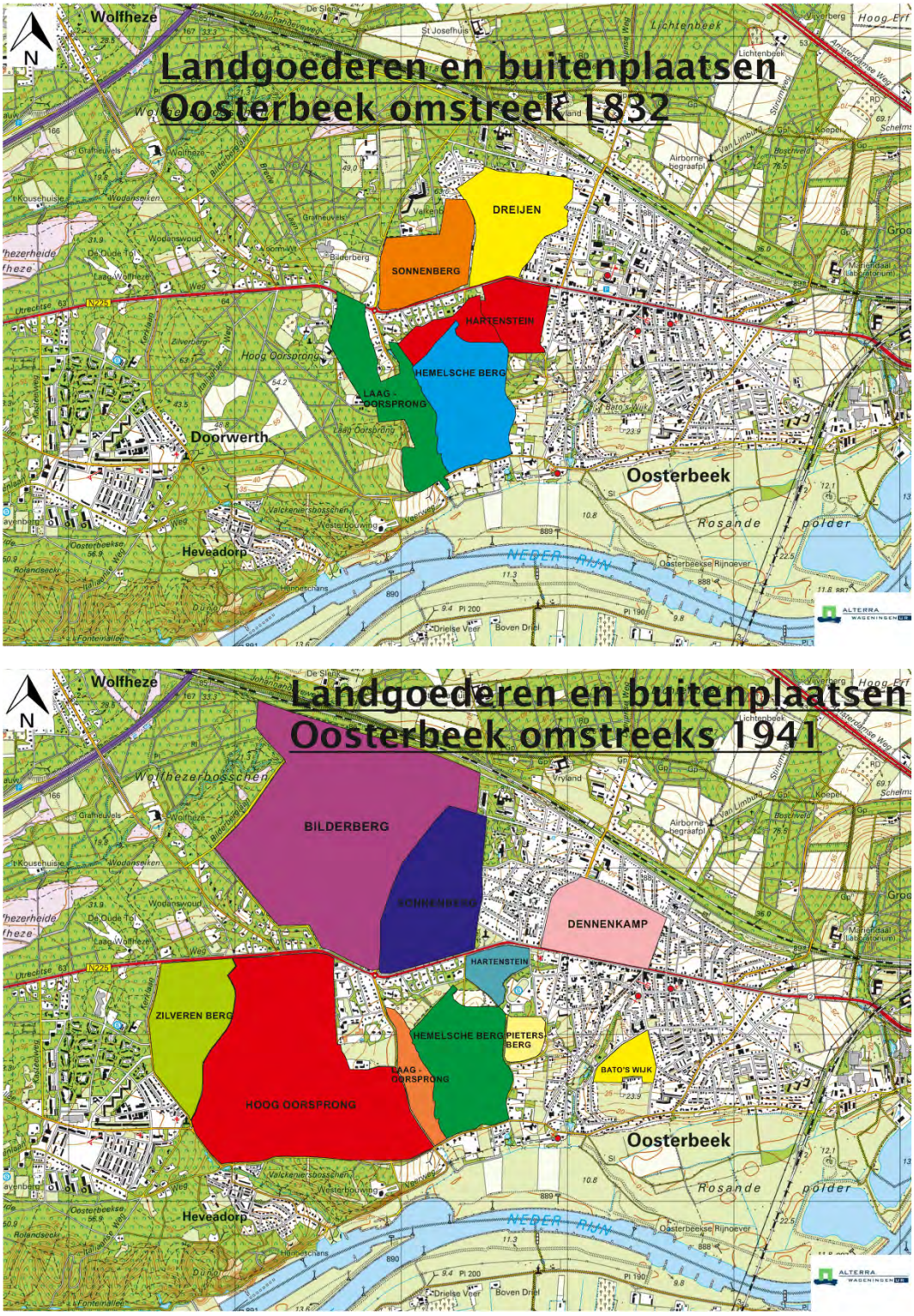

Afbeelding 9. Twee kaarten uit het onderzoek van Machiel Koman.

Als voorbeeld van een proces van sluipende verandering kan gekeken worden naar de buitenplaats Hoge Oorsprong, zie Afbeeldingen 10 t/m 12). Hier is de J.P. Heije Stichting gevestigd. Al bij de entree van het landgoed kan gezien worden dat de beuken die de toegang markeren stervend zijn door wortelbeschadiging, vermoedelijk bij het onderhoud aan het fietspad. Voor het huis is een parkeergelegenheid welke aan het oog onttrokken is door een heg die het vrije zicht tussen huis en grasveld wegneemt. Hier en daar zijn de oorspronkelijke bomen aan het doodgaan, vooral daar waar recent parkeerplaatsen zijn gerealiseerd op het terrein. Er zijn veel nieuwe bomen geplant langs de lange insteeklaan, maar deze zijn inmiddels vrijwel alle dood. Ze passen duidelijk niet in het oorspronkelijk ontwerp. De vele nieuwe gebouwen op het terrein hebben zich qua materiaalkeuze en qua ligging niet of nauwelijks gevoegd naar het oorspronkelijk ontwerp en passen in het geheel niet bij het oude huis. Eigenlijk kan je vaststellen dat onnodig veel van de oorspronkelijke kwaliteit verloren is gegaan door veranderingen in de ruimtelijke structuur die beperkt rekening houden met het oorspronkelijke ontwerp. Op zich is er veel voor te zeggen om het parkeren te organiseren onder de oude boompartijen van de buitenplaats, maar in de uitvoering gaat dan veel mis omdat er te diep gegraven wordt en bomen onherstelbaar beschadigd raken. Het is een voorbeeld uit vele en het illustreert het langzame proces van verval van de oorspronkelijke kwaliteiten, zie navolgende foto's.

Afbeelding 10. Hier kijk je dwars door de kruin van de boom, midden in de zomer. Dat is een zeer slecht voorteken.

Afbeelding 11. Geen logica in het ontwerp: eerder breien in de open plekken.

Op de buitenplaats Hoog Oorsprong is sprake van een combinatie van oud en nieuw en van een ruimtelijk contrast tussen oud en nieuw. De omvangrijke nieuwbouw van de JP Heijestichting is zo goed mogelijk ingepast, maar die domineert nu de buitenplaats. Dit maakt het verschil tussen:

- de JP Heijestichting op de voormalige buitenplaats en
- de buitenplaats Hoog Oorsprong met een vestiging van de JP Heijestichting.

De nieuwe functie is nu eigenlijk te omvangrijk om de ruimtelijke kwaliteiten van de buitenplaats voldoende in stand te kunnen houden. Met andere woorden: de buitenplaats is gemarginaliseerd.

Afbeelding 12. Van de jonge aanplant leeft niks meer….

Een voorbeeld van een veel forsere ingreep in het landschap in het nieuwe paardencentrum aan de Van Borsseleweg in Oosterbeek (Afbeelding 13). In 2012 heeft investeerder Glock een perceel van vijf hectare gekocht om er een hengstenstoeterij te beginnen. De initiatiefnemers die nu een stoeterij in Harskamp hebben, gaan op deze plek ook wonen in een nieuw te bouwen T-boerderij, in negentiende-eeuwse stijl. De vervallen, historische (circa 150 jaar oude) langboerderij die er staat is/wordt hersteld. Er komen 27 stallen, een K.I.-station, een dressuurhal met binnenbanen van olympische afmetingen en een overdekte stapmolen en longeercirkel. Het geheel is ontworpen door FrisoWoudstra Architecten uit Vorden. Zo'n grote ingreep roept altijd veel reacties op. Bij een ingreep van deze schaal kan niet vertrouwd worden op een inpassingsbenadering die de schade aan het landschap tot een minimum beperkt. Een betere benadering is om er vanuit te gaan dat hier een nieuw landgoed wordt ontwikkeld, dat ook als zodanig dient te worden vormgegeven. Een landgoederen en buitenplaatsen visie zou kunnen helpen om ervoor te zorgen dat hier ruimtelijke kwaliteit wordt toegevoegd.

Afbeelding 13. De locatie van de toekomstige stoeterij aan de Van Borsseleweg.

Een belangrijk element van de probleemanalyse betreft de versnippering van het eigenaarschap. Er zijn binnen de gemeente geen organisatorische structuren die zorg dragen voor afstemming, samenwerking en efficiënte uitvoering van een landgoederen en buitenplaatsenbeleid. Een zekere mate van georganiseerdheid zou het goede gesprek kunnen bevorderen met de gemeente, zeker als het gaat om het vinden van de balans tussen behoud en ontwikkeling. Veel van de problemen zouden wellicht al opgelost kunnen worden als kennis, ervaring en visie zouden worden gedeeld. De structuren daarvoor ontbreken niet op provinciaal maar wel grotendeels op gemeentelijk niveau. Een uitzondering hierop betreft de samenwerking tussen de landgoedeigenaren van Quadenoord, ONO en De Dorschkamp, alsmede landgoedeigenaar Staatsbosbeheer, samen een visie opgesteld hebben: Visie Renkums Beekdal, natuurlijk, beleefbaar en vitaal.

Op ideologisch vlak is er weinig consensus over de vraag hoe natuurwaarden en cultuurhistorische waarden kunnen worden verenigd. Niet zelden worden ze tegenover elkaar geplaatst, soms is dat onvermijdbaar. Dergelijke ideologische problemen in waardering ontstaan er vooral ten gevolge van het verlies van het hoofdgebouw. Mensen gaan een buitenplaats dan zien als een park, of als een natuurgebied. Er ontstaan verhitte discussies als er een plan wordt ontwikkeld om op de plek van een hoofdgebouw een nieuw appartementencomplex te laten verrijzen, zoals in het geval van de Lage Oorsprong.[5] In dit voorbeeld bevinden zich twee misverstanden aan de zijde van de planners en één aan de zijde van de bewoners. Ten eerste is het idee dat een appartementencomplex een hart van een buitenplaats kan vormen ronduit slecht als daar niet een ver uitgewerkt plan aan vasthangt dat de bewoners, verenigd in een VVE, dan ook het verdere landgoed in eigendom krijgen en gaan beheren (nog afgezien van de kennis die daar bij komt kijken). Het tweede misverstand is dat burgers a priori tegen bebouwing zijn. Als de discussie zich had begeven op het vlak van het inventariseren van mogelijke publieke functies van een nieuw gebouw dat zich in zijn ontwerp zou voegen naar het landschap en die functies, dan hadden de emoties een heel andere uitkomst laten zien. Het derde misverstand is het idee dat het huidige betonnen fundament meerwaarde heeft voor het gebied. Het getuigt enkel van een strijd die zich ver na de Tweede Wereldoorlog heeft afgespeeld en een dergelijk vreemd en bizar compromis heeft opgeleverd.

Het verzet van burgers is snel opgewekt. Als zichtlijnen worden hersteld zien mensen dat als een onredelijke aanslag op ‘de natuur’. En als er een hek wordt geplaatst in het kader van het herstel van

[5] Zie het artikel Herstelplan Landgoed De Oorsprong door Feike Klomp in Hoog en Laag van 6 juni 2012.

Bato's Wijk, dan werkt dat in hoge mate vervreemdend voor de vaste bezoekers en omwonenden. Een goed voorbeeld van verlies van landgoedstructuren door vernatuurlijking kan gevonden worden in het cascadedal van de Duno in Doorwerth. Diverse herstelwerkzaamheden zijn uitgevoerd, maar van een integraal herstel van het landgoed is geen sprake. Voor de deel strijden de natuurwaarden en cultuurhistorische waarden in dit herstel om de voorrang en ook dit is een aspect van de balans tussen behoud en (natuur)ontwikkeling. Voor een uitgebreide beschrijving van het cascadedal kan verwezen worden naar het werk van Holwerda (2013) en voor een cultuurhistorische waardestelling naar Lutmer (2006). Natuurwaarden in het gebied zijn voor een belangrijk deel gebonden aan het watersysteem en herstel van de kwelstromen zou de biodiversiteit zeer ten goede komen (Witte 2013b).

De verschillende waardenoriëntaties zijn onderzocht door student Remco Brinkman (2012). Hij heeft niet alleen gekeken naar de waardering van verschillende aspecten van het landschap en de mogelijke interventies, maar ook naar de onderlinge waardering van opvattingen tussen de burgers van Renkum en de politiek en daaraan gelieerde instituties. Zijn rapport is onthullend vanwege de zeer openhartige interviews die hij heeft afgenomen met politici, landgoedeigenaren, burgers en landschapsorganisaties, die getuigen van een minimale aanwezigheid van een participatiecultuur bij het Renkumse gemeentebestuur[6]. Dit ondanks het feit dat het streven naar meer participatie door alle actoren wordt benoemd als essentieel en belangrijk, zie ook de gemeentelijke nota dienaangaande (Gemeente Renkum 2013b). Het rapport van Koen Staals naar waardetoevoeging door middel van Samenwerking ondersteunt deze observatie (Staals 2012). De gemeente staat daardoor onvoldoende open voor andere waardenoriëntaties is zijn conclusie. Dat leidt tot een fundamenteel probleem in het denken over landgoederen: burgers worden gezien als consumenten van het landgoederenlandschap en de beleving van recreanten en de vergroting van de kwaliteit van de woonomgeving worden centraal gezet, zoals in het rapport Verborgen pracht, verborgen kracht (Meurs, et al. 2011). De cultuurhistorische waarden worden centraal gesteld, die worden bewaakt door de gemeente en mogen beleefd worden door de burger en in dat licht heeft de gemeente ook zijn visie opgesteld. Dit is echter geen stap in de richting van gedeeld of gedelegeerd eigenaarschap. Het staat de burgerparticipatie eerder nog in de weg.

[6] Over zijn rapport is uitgebreid gecorrespondeerd met het Gelders Genootschap, omdat de openhartigheid allerlei gevoeligheden naar boven haalde. Dit heeft geleid tot een toevoeging in het rapport om de werkwijze die inherent is aan een discoursanalyse te verduidelijken.

5 De visie landgoederen en buitenplaatsen van de gemeente

Bij de opstelling van de Visie Landgoederen en Buitenplaatsen door de gemeente (Gemeente Renkum 2013a) is goed gebruik gemaakt van lokale kennis. Ze valt op door een (te?) hoog detailniveau, veel bijzonder historisch materiaal en ook informatie van de Initiatiefgroep is er in opgenomen. Zo is er mede door toedoen van de Initiatief een accent gelegd op ensembles en op landgoedbiotopen, onder verwijzing naar de presentatie Landgoederen op de Helling. Een belangrijke vraag die de Visie zelf ook al stelt is die van behoud en ontwikkeling: hoe kan daarin een zekere balans worden gevonden. De visie zoekt dit niet zozeer in het organiseren van het veld van actoren of een discussieplatform (het organiseren van een breed ingebed geweten die vraagtekens zet bij modernisering van ruimtelijke structuren), maar beoogt die te vinden in het combineren van bescherming en het vergroten van de belevingswaarde met maatregelen die zich richten op openstelling en medegebruik. En daarmee kiest de gemeente voor een belangrijke rol voor zichzelf, in termen van regie en vergunningverlening. De visie stelt de mogelijkheid van burgerparticipatie en samenwerking met andere gemeenten niet centraal als het gaat om het vinden van oplossingen voor gesignaleerde problemen.

De visie culmineert in een drietal denklijnen die het behoud van buitenplaatsen en landgoederen inkaderen:

- Behoud door beleving
- Behoud door toekomstbestendig beheer
- Behoud door bescherming

De planologische bescherming van het landgoedbiotoop kent een geringe uitwerking, terwijl hier wel een belangrijk deel van de problematiek ligt.

Vanuit diverse geledingen is gereageerd op de visie. Het valt op dat er zeer gedetailleerde suggesties zijn gedaan op het punt van de beschrijving van de individuele objecten, soms voorzien van uitstekende suggesties om verbeteringen door te voeren zoals bijvoorbeeld voor de Hemelse Berg door de Vrienden van Park Hartenstein en Omgeving. Alhoewel veel van de reacties heel begrijpelijk zijn, valt niet helemaal te rijmen waarom veel van de bewoordingen zo fel gekozen zijn. Er wordt gesproken over ‘vrijblijvendheid’, ‘nauwelijks aandacht voor natuurwaarden’ en ‘geen richtingkeuze uit de veelheid aan gegevens’, om er een paar te noemen. Sommige reacties vragen om een sterke sturing vanuit de gemeente, die zou kunnen leiden tot een beschermd landschapsgezicht op een beschermd landschapsmonument, een gemeentelijke verordening etc. Anderen vinden daarentegen dat het particulier initiatief over het hoofd wordt gezien en dat de gemeente dat meer zou moeten benutten en stimuleren. Het geheel aan reacties getuigt misschien nog wel eerder van een gebrek aan draagvlak dat is opgebouwd in het voorbereidingstraject dan dat de visie nou zo slecht is. Illustratief in dit opzicht is het feit dat de Initiatiefgroep zijn vertegenwoordiger in de klankbordgroep heeft teruggehaald, omdat de gemeente onprofessioneel handelt en niet gericht is op samenwerking.[7] In tweede instantie is de klankbordgroep opnieuw opgericht. De meest hout snijdende reactie komt van de Initiatiefgroep wanneer ze de vraag stellen of de ambitie van de visie hoog genoeg is om het proces van verval en verloedering te kenteren.

Bij de behandeling van de Visie in de raadsvergadering van 29 mei 2013 is een motie opgesteld door de PvdA, gesteund door VVD CDA, Gemeente Belangen en Groen Links, waarin is gevraagd om een aanvulling c.q. verdiepingsslag, waarin nader wordt ingegaan op de vertaling in een ruimtelijk plan, het prioriteren van de ambities voor behoud van de kernwaarden, de locaties waar nieuwbouw eventueel wenselijk is, de erfgoedverordening is toegepast, een nadere toelichting is gegeven op het afwegen van verschillende belangen en nader is ingegaan op de randvoorwaarden en mogelijkheden voor economische ontwikkeling. Deze verstrekkende motie is vervolgens aangenomen.

[7] Zie artikel LANDGOEDEREN Onvrede over inbreng - Groep stapt uit 'klankbord', in de Gelderlander van 28 november 2012.

Het thema eigenaarschap zoals verwoord door de Provincie in haar Beleidsuitwerking Natuur en Landschap komt niet in de visie terug. Op bladzijde 68 van de visie wordt het even genoemd, maar het speelt verder geen rol meer. Eigenaarschap kan gezien worden als een veel verdergaande en ingrijpende vorm van participatie, zeker in vergelijking met vormen van recreatief medegebruik. Dit aspect wordt in het waardestellend gedeelte van dit rapport verder uitgewerkt, want het kan onderdeel uitmaken van een strategie voor waardestelling en valorisatie van de landgoederen. Als de ambitie van de visie zou moeten worden vergroot, dan zou het vooral op dit punt van participatie kunnen zijn.

6 Inspiratie vanuit Delft

Tweemaal is er een ontwerpatelier georganiseerd met een studenten van de TUDelft, waarin de kaders van het denken over kwaliteit en programma voor het gebied sterk zijn opgerekt.

In het eerste atelier, dat van 15 tot 17 mei 2013 plaatsvond bij boer Jan Wieringa in zijn bedrijf Veld en Beek, stonden de volgende vragen centraal (Luiten and Verschuure 2013):

- Wat zijn de belangrijkste ruimtelijke kenmerken of karakteristieken?
- Ontwikkel een toekomstscenario waarbij de cultuurhistorie voor het gebied een belangrijke rol speelt.

Deze vragen hebben geleid tot drie scenario's, te weten Hill (Heritage Innovation Landscape Leisure), Landscape Rollercoaster en Flowing Landscapes. De studenten hebben gewerkt met verbindingen, zichtbaarheid en doorkijken (vista's). De verbindingen betroffen ook de ligging van gemeente Renkum tussen Wageningen City of Life Sciences en Arnhem als Creative City.

Interessant is het om de impressies van de merendeels buitenlandse studenten hier terug te halen. Ze waren onder meer positief over het grote aantal buitenplaatsen, de vele contrasten tussen open en dichte landschappen, de afwisseling van heuvels en vlakke landschappen, het oude kasteel, de oude bomen en de vele waterelementen in het gebied. Kritisch waren ze over het gebrek aan identiteit van de buitenplaatsen, het gebrek aan verbindingen met Arnhem en Wageningen, het gebrek aan functies in het landschap, en het teveel aan bomen waardoor er nauwelijks oriëntatiepunten te zien zijn. Bovendien zijn uitzichten zeldzaam.

Het Hill scenario (zie Afbeelding 14) positioneert de gemeente tussen Arnhem en Wageningen en vindt dat het gebied wel een impuls kan krijgen, door middel van innovaties op het vlak van toerisme: eco-cabins in het gebied zetten op plekken waar dit kan. Ook pleit dit scenario voor meer experimenteren met tuinieren rond de buitenplaatsen, gericht op educatie en betrokkenheid. De link met Arnhem kan worden versterkt door middel van modeshows. Het Roller Coaster scenario heeft gezocht naar een experience route door het gebied, die wordt bewegwijzerd met regionale en lokale kunstobjecten. Het Flowing Landscapes scenario heeft zich gericht op het zichtbaar maken en beleven van het water in het gebied. Hiervoor moeten de vele vista's worden gerestaureerd om het zicht op de Rijn terug te verkrijgen en moeten er watercascades worden toegevoegd.

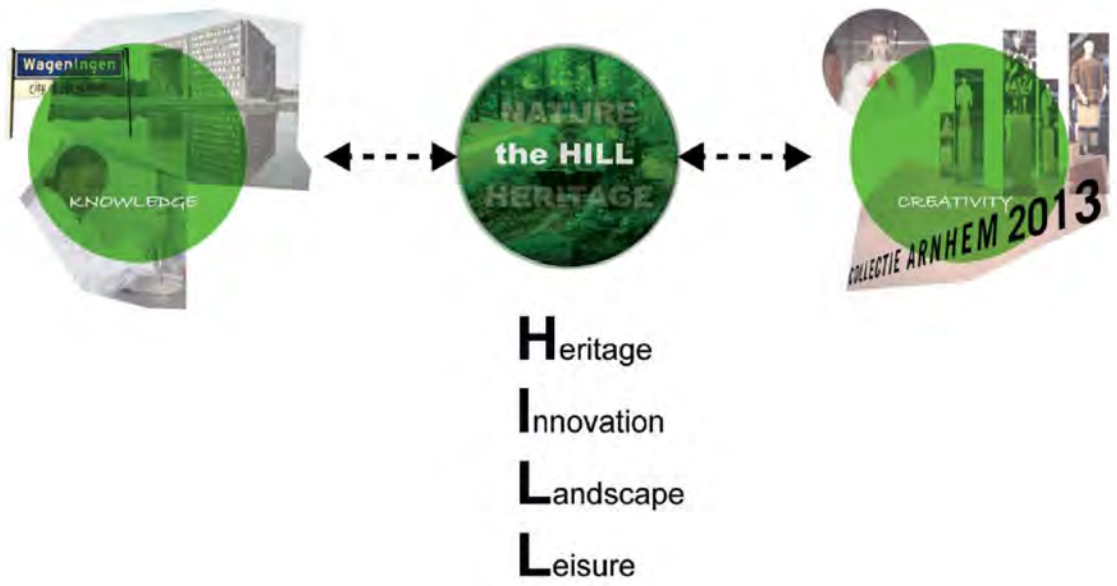

Afbeelding 14. Het Hill scenario van de ontwerpstudie van Delftse studenten.

Een tweede atelier vond plaats van 21 tot en met 23 mei 2014, met een nieuwe groep Delftse studenten.

Opnieuw is hier de vraag gesteld naar identiteit en samenhang op het niveau van het gehele complex aan landgoederen en buitenplaatsen in de gemeente. Daarnaast is de specifieke vraag gesteld naar de mogelijkheden om vrijwel verdwenen buitenplaatsen te actualiseren in een ruimtelijk programma.

Opnieuw is hier de kwestie van identiteit en oriëntatie aan de orde gesteld door de studenten. Verder meenden ze dat de wandelpaden zich teveel aan de buitenzijde van buitenplaatsen bevinden, waardoor het niet mogelijk is om de ontwerpstructuren goed te overzien.

De laatste vraag heeft geleid tot een ontwerpvoorstel voor de Dennenkamp waarbij ook het gemeentehuis 'en passant' een opknapbeurt heeft gekregen. Door het middendeel van het gemeentehuis er tussenuit te halen en aan de vleugels transparante nieuwbouw toe te passen ontstaat een beeld van een toegankelijk gebouw en werden de samenstellende onderdelen van de Dennenkamp weer onderling verbonden (Afbeelding 15).

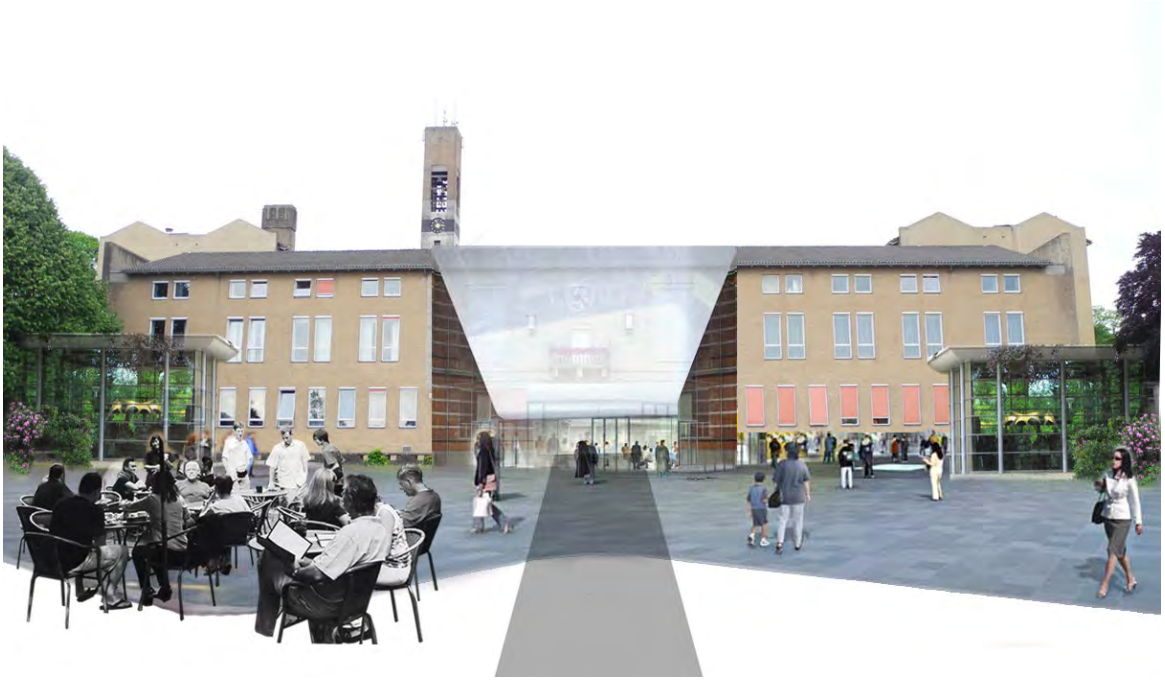

Afbeelding 15. Ontwerpvoorstel voor de Dennenkamp.

Een tweede groep heeft zich gebogen over de Hemelse Berg. Hier wordt als probleem gezien dat er gebrek aan identiteit, ontsluiting, samenhang met andere buitenplaatsen en culturele inhoud is. Ze stellen voor om een familie van buitenplaatsen te benoemen, waarin de Hemelse Berg de rol speelt van Big Brother, de Lage Oorsprong van Little Sister, de Pietersberg die van Little Brother en Hartenstein die van Cousin (Afbeelding 16). Vervolgens zijn er voorstellen gedaan om er een culturele hotspot van te maken met voorlezingen, toneelstukken, muziekfestivals, schilderen en een kunstgalerie. Het voert te ver om alle voorstellen van beide ateliers te bespreken, maar de presentaties kunnen gevonden worden op de website van de Wetenschapswinkel: http://www.wageningenur.nl/nl/show/Renkumse-landgoederen-en-buitenplaatsen.htm.

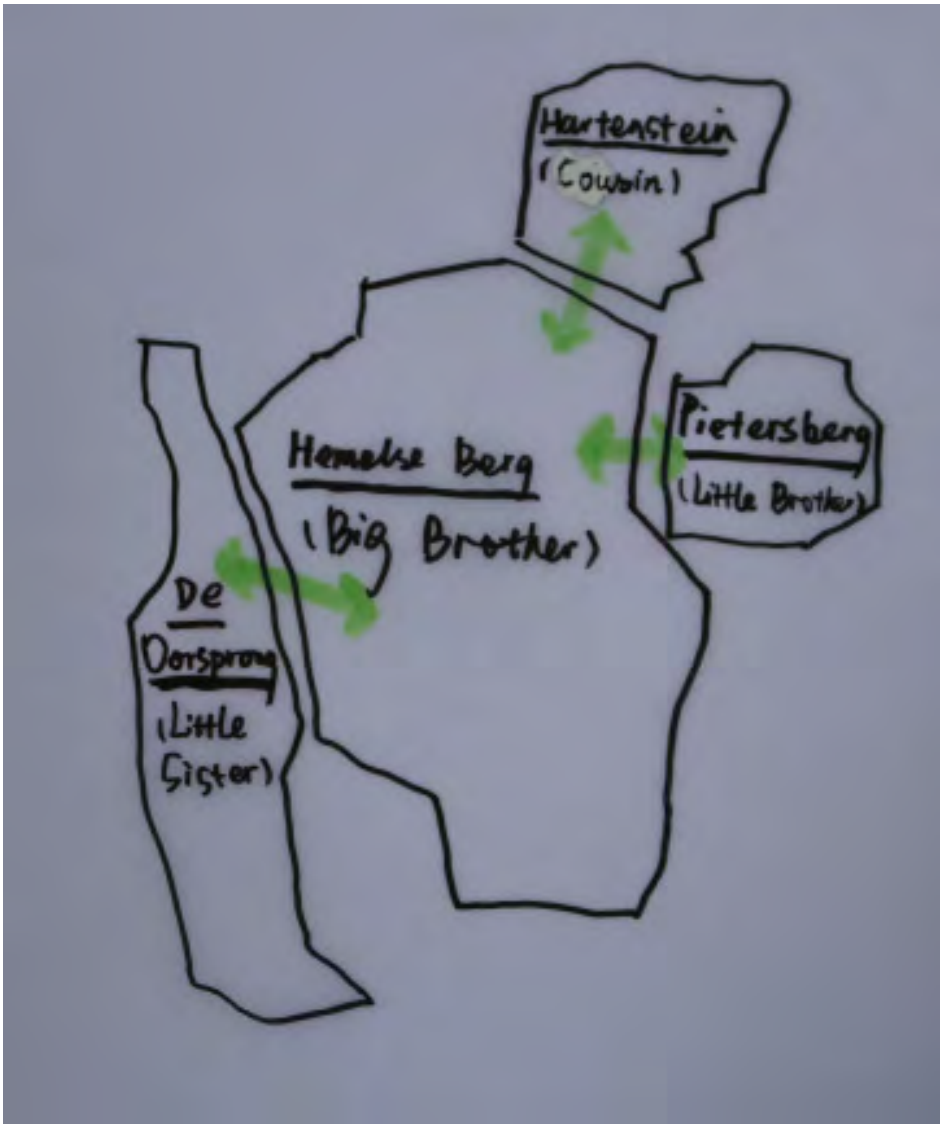

Afbeelding 16. Ontwerpvoorstel voor het creëren van grotere en meer robuuste eenheden.

Dit is een verrassende en aansprekende afbeelding. Het wordt aanbevolen bij de planvorming betreffende landgoederen en buitenplaatsen te kiezen voor omvangrijke, duidelijk te begrenzen en ruimtelijk samenhangende eenheden. Dat is hier gebeurd.

Als laatste kan hier een groep genoemd worden die op zoek is gegaan naar een nieuwe sfeer in het gebied, door middel van cultureel programma en herontwerp (zie Afbeelding 17).

Afbeelding 17. Op zoek naar een nieuwe sfeer in het landschap van de buitenplaatsen.

7 Waardestellend onderzoek

Waarden worden doorgaans gezien als de richtingaangevers op het kruispunt van beslissingen. Ze fluisteren ons in welke keuze juist is en welke leidt tot minder acceptabele uitkomsten. Ook in het beleid wordt verondersteld dat meer inzicht in de waarde van een gebied kan bijdragen aan een breed gedragen handelingsperspectief. Waarden worden in sociale wetenschappen bestudeerd als de diepere laag van normen (normen zijn meer operationeel en liggen dichter aan de oppervlakte van cognitie). In discussies over ruimte en landschap wordt in de meeste gevallen een driedeling gehanteerd die terug te voeren is op de geschriften van de Romeinse architect Vitruvius. Het betreft de gebruikswaarde, belevingswaarde (eigenlijk door hem esthetische waarde genoemd), toekomstwaarde. In discussies over landschappelijke, natuurlijke en cultuurhistorische waarden speelt ook het begrip intrinsieke waarde een belangrijke rol. Dit is een contradictio in terminis, want er bestaan geen waarden buiten de hoofden van mensen. Biologen spraken in de vroegere natuurbeschermingsdiscussies veelal over de wetenschappelijke waarde. Deze waarde legitimeerde het sluiten van natuurgebieden voor bezoekers.

De filosoof Jesiah Berlin leverde een belangrijke bijdrage aan de kennis over waarden met zijn veronderstellingen over waardenpluralisme. Hij veronderstelde dit pluralisme aanwezig te zijn binnen en tussen mensen en verklaarde daarmee dat mensen verschillende en onvoorspelbare keuzes maken al naar gelang de situatie waarin ze zich bevinden. In deze visie past dat mensen in verschillende door henzelf geconstrueerde werkelijkheden leven. Normen zijn nu niet meer de handelingsinstructies waarlangs waarden hun werking uitoefenen, maar de gedragsvormen die nodig zijn om met waardenverschillen om te gaan. Pluralisme van waarden kan direct al in discussies over monumenten en natuur terug gevonden worden, zie ook de studentenverslagen van Brinkman (2012) en Staals (2012).

Juist landgoederen en buitenplaatsen zijn interessante categorieën als het om waardering gaat. De een ziet een landgoed primair als een agrarisch bedrijf, waarin de opstallen in de loop der jaren monumentaal zijn geworden. De ander zal ze zien als een soort openlucht musea waarin de traditionaliteit van het agrarisch gebruik wordt bewaard. Maar ze worden ook wel gezien als natuurgebieden waarbinnen plekken zijn uitgespaard waar voorzichtig landbouw wordt bedreven. Wellicht zullen ze ook weer gezien worden als ondernemingen van een collectief met een meer of minder besloten karakter. Een meer filosofische of antroposofische zienswijze is dat ze rustpunten vertegenwoordigen in de snel veranderende wereld, waar je kunt herstellen van de gevolgen van stress en oververmoeidheid.

Ten aanzien van waardenpluralisme staan er twee wegen open om daar mee om te gaan:

- Herleiden van verschillende waarden tot een uniform en universeel waardenstelsel, zoals geld waarover vervolgens consensus moet worden bereikt.
- Het expliciteren van verschillende waarden, het vinden van de juiste omgangsvormen en het zoeken naar synergie.

De laatste mogelijkheid is het interessantst. Je zou kunnen spreken over valorisatie vanuit pluralisme: niet eenvoudig maar wel een uitdaging. In de monumentenpraktijk heeft een omslag plaatsgevonden waarin het fenomeen ‘waardenstelling’ ineens werd geflankeerd door ‘behoud door ontwikkeling’, het credo van de Belvedere-nota. De pleitbezorgers van de monumentzorg hebben hier soms problemen mee, want ze zien deze omslag vooral als een strategische zet van de regering die zijn verantwoordelijkheid ontloopt. De praktijk van Belvedere heeft dit wantrouwen niet weg kunnen nemen, omdat er natuurlijk ook wel een kern van waarheid in zit. Toch heeft ze ook laten zien dat behoud door ontwikkeling kan bijdragen aan valorisatie van monumenten waarin nieuwe gebruiksfuncties weliswaar consequenties hadden voor de originaliteit van een monument, maar heeft voorkomen dat monumenten musealiseren. Het nadeel van musealiseren is dat het veel geld kost en dat monumenten uit het dagelijks leven worden gehaald: het worden fossielen. Het nadeel van valoriseren is dat het de eenduidigheid van de waarde doet verminderen en dat nieuwe waarden de plaats innemen van oude (de monumentale waarde kan verminderen, maar de gebruiks- en

educatiewaarde kan vergroot worden). Dit is een enorm lastige discussie. Het Netwerk Erfgoed en Ruimte heeft, voortbordurend op het idee van behoud door ontwikkeling, in haar Nationale Onderzoeksagenda onderscheid gemaakt in drie erfgoedbenaderingen die verschillen ten aanzien van waardestelling en valorisatie.

Erfgoed als sector	**Erfgoed als factor**	**Erfgoed als vector**
Collectievorming en bescherming	Onderhandeling en revitalisering	Ontwikkeling en continuïteit
19e eeuw tot heden	1980 tot heden	2000
Waardestelling		Waardecreatie
Cultuur van verlies		Cultuur van profijt

Bij het verrichten van waardestellend onderzoek gaat het dus niet alleen om de monumentale waarden, maar ook om waardecreatie. Voor een deel werd deze waardecreatie in het recente verleden gevonden in gebieds- en projectontwikkeling, maar in toenemende mate gaat het thans om waardecreatie voor de participatiesamenleving. De waarde van erfgoed ligt hier meer in de vorming van het sociaal, cultureel en symbolisch kapitaal dat nodig is voor actief burgerschap.

Het voorbeeld van Sonsbeek kan hier genoemd worden om de beperking van een focus op monumentale waarden duidelijk te maken. Het sluiten en heropenen van de Witte Villa is beschreven op de Blog van Rijk Willemse en leert hoe belangrijk het tegenwoordig is om te ‘delen’.

Horeca- en eventgelegenheid De Witte Villa in park Sonsbeek werd gesloten. Het is een plek die iedere Arnhemmer kent, maar waar eigenlijk niemand komt. Ondanks de prachtige ligging in het grote stadspark Sonsbeek. Ondanks de massa's mensen die vaak rond de villa in het gras picknicken. Het lukte de uitbaters niet om de tent draaiende te houden. Het zijn eigenlijk twee totaal verschillende werelden: het stadspark en de Witte Villa. Beide zijn in eigendom van de gemeente. Echter, de uitbaters van de Witte Villa konden geen aansluiting vinden bij de stad en het park. Geen wonder: ze richtten zich volledig op hun eigen organisatie en vergaten de buitenwereld binnen te halen. Te dicht bij het terras verblijven was niet gewenst. Ook al nodigden het gras, de zon en de Lazy King daartoe uit. En bij grote evenementen liep er security-personeel over het gras, met de opdracht om mensen die meegebrachte etenswaren nuttigden te verwijderen uit dit deel van het stadspark. Wilde je gebruikmaken van de toiletten in de Witte Villa, dan was een consumptie verplicht. Omdat deze verouderde benadering niet voldeed, bleef de omzet sterk onder de verwachting. En de sfeer in de Witte Villa was navenant.

De nieuwe eigenaars gaan proberen hier iets aan te veranderen. Ze verbouwen Stadsvilla Sonsbeek op dit moment tot een plek die voor iedereen toegankelijk is. De statige ingang verdwijnt en de terrassen worden opener. Wil je picknicken rond de Witte Villa? Geen probleem. De eigenaars hebben zelfs plannen om picknickmandjes te gaan verkopen. En de toiletten worden gratis. Dat is een slimme zet. Door deze benadering zal er reuring en aanloop ontstaan die, hopelijk, zullen leiden tot voldoende omzet en een ontspannen sfeer. Hopelijk kunnen de nieuwe uitbaters deze nieuwe benadering vasthouden en de aansluiting met de gemeenschap wel tot stand brengen.

Maar nu de pointe, waar het in dit schetsje om gaat: Wat kunnen grote organisaties hiervan leren? Terugtrekken in je eigen Witte Villa, of de deuren opengooien naar het park? Verbindt de punten en kleur het plaatje zelf in… Bron: blog Rijk Willemse.

Inhakend op de verschillende erfgoed benaderingen zoals omschreven door het Netwerk Erfgoed en Ruimte, is er bij de waardestelling gewerkt met actieve en passieve waarden, naast relatieve en absolute. Passieve waarden gaan over monumentaliteit en gevoel van herkenning, verbondenheid en identificatie met een regio etc. Actieve waarden gaan over de vraag ‘wat gebeurt er of wat kan je er mee?’.

De verschillende benaderingen zijn weergegeven in onderstaande tabel.

	Relatieve waarde	Absolute en eigenstandige waarde
Passieve waarde	Inbedding in landschap, geschiedenis en ruimtelijk ontwerp	Monumentale status, samenhang, gaafheid
Actieve waarde	Belevingswaarden (wat valt er te zien en te doen?), Narratieve waarden (waar refereert het aan?)	Participatiewaarden, Identificatiewaarde Symbolische waarde

Andere relevante waardedomeinen (ecologische, economische, sociale) zullen hieronder waar nodig aan de orde komen, zonder aanspraken op volledigheid.

7.1 Relatieve waarden

De vergelijking met landgoederen- en buitenplaatslandschappen in andere delen van Nederland kan meer duidelijkheid bieden over de relatieve waarden. Veelal komen buitenplaatsen soms voort uit oudere fortificaties (borgen, states en havezaten) of ontwikkelden zij zich uit landgoederen. In het westen betreft het veelal koopmanswoningen die een zomerverblijf buiten de stad mogelijk maakten. In Noord- en Oost-Nederland maakte de adel soms juist de gang van het platteland naar steden zoals Den Haag en Utrecht. Bij dit alles spelen in de Randstad de 17de- en 18de-eeuwse Amsterdamse regenten en kooplieden een toonaangevende rol. Zij maakten met hun vele honderden buitenplaatsen van Amsterdam een ware metropool, maar zijn ook tot in de Veluwezoom neergestreken.[8]

Hieronder is in tabelvorm de vergelijking gemaakt op met andere landgoedgebieden in Nederland. De vergelijking is gemaakt met Amstel en Vecht, alsmede Kennemerland, zijnde de oudste landgoederen en buitenplaatsenlandschappen met een zeer hoge status. Daarnaast is het gebied vergeleken met de Oostelijke Veluwezoom en de Stichtse Lustwarande, omdat deze een sterke mate van verwantschap vertonen in verband met hun positie op een stuwwal. De informatie in de tabel is afkomstig van expert judgement en het Nederlandse standaardwerk van Van der Wyck (1983).

Passieve relatieve waarden

Tabel met passieve relatieve waarden.

	Zuidelijke Veluwezoom	Oostelijke Veluwezoom	Stichtse Lustwarande	Amstel en Vecht	Kennemerland
Ruimtelijk karakter	Overwegend kleine buitenplaatsen en veel villa's in dicht parkachtige patchwork op het hellend talud van de Veluwe	Grote landgoederen, buitenplaatsen en kastelen. Villa's langs de ontsluitingsas. Relatief weinig ruimtelijk verband	Merendeels buitenplaatsen en grote villa's, gelegen langs de weg Utrecht Arnhem, met minder hoogteverschillen	Kastelen en buitenplaatsen voor de rijken uit Amsterdam, overwegend ontoegankelijk, georiënteerd op de rivier	Villa's en buitenplaatsen langs de binnenduinrand, met veel bosaanplant
Terrein	Zeer geaccidenteerd terrein met grote hoogteverschillen, door het aangraven van de stuwwal door de Rijn	Hellend terrein	Hellend terrein, veel oude tabakslanden	Vlak terrein	Geringe hoogteverschillen
Aanleg	Gevarieerde tuinaanleg in Engelse landschapsstijl, waarbij optimaal gebruik gemaakt is	Zowel Engelse landschapsstijl als meer formele classicistische ontwerpstijlen	Half open gebieden met vrije uitzichten in de overgangszone tussen stuwwal en Kromme Rijn gebied	Overgang van rivierklei naar veen	Diverse functiecombinaties (houtteelt, vinkenbanen, drinkwaterwinning)

[8] Zie www.buitenplaatsen2012.nl

	van gradiënten en hoogteverschillen	toegepast			
Bijzonder-heden	Aanwezigheid van bronnen en bronbeken De enige met een steilrand	Veel vijvers en waterpartijen, maar gevoed door beken en sprengenbeken	Incidenteel vijvers, maar relatief weinig gewerkt met waterelementen	Uitzicht op de rivier, theekoepels, veel beelden, hoge inrijpoorten etc.	Zanderijen, met zanderijvaarten en zanderijgronden (o.m. bij Elswout)
Ouderdom	Ontstaan in fasen. Burgers vanuit Arnhem die buitenplaatsen vestigen op de Kloostergoederen, zoals Mariendaal; daarna verkoopt het Catharina Gasthuis haar grond, omdat het te weinig opbrengt. Stedelingen uit b.v. Amsterdam vestigen een buitenplaats na de aanleg van het spoor. Oud Indië gangers, vestigen zich op de nog open plekken De zone van landgoederen richting Schaarsbergen zoals Klein en Groot Warnsborn is heel oud en gaat terug tot de tijd van de hertogen. De eigenaren waren onder meer richters9 Kasteel Rosande, Kasteel Grunsfoort, Kasteel Doorwerth, de Duno zijn nog veel ouder	Veel meer een ouder landschap van kastelen en daaraan gekoppelde landgoederen. De laatste vanwege de overgang zand naar klei. De Heerlijkheid Roosendaal als grote 17e eeuwse buitenplaats. Vormde de buitengrens van het kwartier van de Veluwe	Qua ouderdom vergelijkbaar met Renkum. De ontwikkeling van dit gebied kwam pas goed tot stand na de aanleg van tramlijn en de spoorlijn (1843), met Slot Zeist als 17e eeuws voorbeeld van een grote buitenplaats	In aanleg gelieerd aan de Gouden Eeuw. Later verweven geraakt met de Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie. Oudere elementen zoals Kasteel Nijenrode	Gaat terug tot voor de Gouden Eeuw met hofsteden als Elswout, Bosch en Hoven alsmede Het Klooster. Ontwikkeld vanuit Haarlem. Later vanuit Amsterdam. Geen kastelen (behalve Kasteel Brederode), geen militaire functies
Identiteit	Parkachtig karakter met zeer hoge bomen door constante grondwateraanvoer; sterke verwevenheid met dorpstructuur en gericht op vista's en grote landschappelijke diversiteit	Landgoed karakter, halfopen en verbinding vormend tussen IJsseldal en Veluwe	Grote buitenplaatsen, voornamelijk in tussengebied van dorpen tussen Utrecht en Rhenen	Zichtlokaties vanaf water, verbonden aan water en sterk elitaire uitstraling.	Duinachtig karakter, minder hoge bomen (veel eik), meer verscholen in bos

[9] Mondelinge mededeling Prof. Drs. Jelle Vervloet op 14 mei 2013

In Renkum is het water relatief zeer belangrijk. Als men naar de hele Veluwe kijkt, dan zijn er aan de oostflank voornamelijk sprengen en sprengenbeken, aan de westflank gewoon beken (zoals de Lunterense Beek), aan de noordkant een heel enkele spreng en beken, maar aan de zuidflank (b.v. bij de Fonteinallee) vind je bronnen en bronbeken (Maas 1959). Dit komt doordat de Rijn de stuwwal heeft aangesneden. De steilranden die zorgen voor zo'n dramatisch landschap zijn door de Rijn gemaakt. Deze spreken zeer tot de verbeelding en zijn dan ook geportretteerd door de oudere generatie schilders, zoals Jan van Gooyen. In elk geval kan gesteld worden dat het buitenplaatsen en landgoederenlandschap hier niet is geordend langs een rivier of weg, zoals elders, maar dat de kwelplekken zijn opgezocht. Dit heeft geleid tot een patch structuur, en die is nergens anders te vinden. Dit leidt dan eigenlijk wel tot een belevingsprobleem, want vanuit geen enkel punt is de landgoederenstructuur te zien. De landgoederen en buitenplaatsen van Renkum worden in een divers landschap aangetroffen, met daarin heideterreinen, tabakslanden, beekdalen, droogdalen, steilranden, een solifluctiedal en de rivier met zijn uiterwaarden. Zo is Mariendaal gebouwd in een beekdal. Een dergelijke landschappelijke diversiteit wordt in Nederland nergens elders gevonden, en vooral de steilrand is het meest bijzonder.

Een aspect van vergelijking is nog de mate waarin tuin- en landschapsontwerpers hun sporen hebben nagelaten in een gebied met landgoederen en buitenplaatsen. Hieronder is dit in tabelvorm weergeven. Het beeld is wat vertekend, omdat er geen regio's zijn genomen maar afzonderlijke plaatsen[10].

Renkum	**Dieren**	**Rheden**	**Zeist**	**Breukelen**	**Haarlem**
59	**30**	**37**	**70**	**22**	**165**
S. Voorhoeve 26	L.A. Springer 4	M. Ruys 12	L.A. Springer 18	J. Bergmans 4	L. Springer 58
M. Ruys 6	J.D. Zocher jr. 4	L.A. Springer 6	H. Copijn 10	H. Copijn 2	G. Bleeker 17
L.A. Springer 4	L.P. Zocher 2	C. Polak Daniels 4	J.D. Zocher jr. 10	H. Otto 2	J.D. Zocher 16
J. Bergmans 3	Overig 20	H.A.C. Poortman 3	M. Ruys 9	L.A. Springer 2	M. Ruys 12
H. Copijn 3		J. Bergmans 2	H. Otto 5	Overig 12	L.D. Zocher 11
J.H.R. van Koolwijk 3		Overig 10	D. Marot 4		H. Otto 6
H. Otto 3			Overig 14		D.F. Tersteeg 5
J.D. Zocher jr. 3					C.E.A. Petzold 4
J.T.P. Bijhouwer 2					J.T.P. Bijhouwer 3
Overig 5					Overig 33

Bovenstaande tabel laat zien dat een belangrijk deel van het cultureel erfgoed van Renkum ligt in de nalatenschappen van beroemde tuin- en landschapsarchitecten. Het verdient aanbeveling om deze kant van het cultureel erfgoed goed in beeld te brengen, met veel oog voor de oorspronkelijke ontwerptekeningen.[11]
De relatieve waarde van de Renkumse landgoederen en buitenplaatsen landschappen is hoog en dat komt meer nog door haar uniekheid en combinatie met landschappelijke en ecologische waarden dan louter door de kwaliteit van de gebouwen. Daarvoor is de oorlogsschade te groot geweest en zijn de buitenplaatsen relatief te klein ten opzichte van de topgebieden en de vergelijkbare oostelijke Veluwezoom. Zeker draagt daar aan bij dat het gebied een hoge dichtheid aan ontwerpen herbergt, die op zich al de moeite waard zijn om bijeen te brengen in een overzicht.

[10] Samengesteld met behulp van de Database Tuinen
[11] Het ligt voor de hand om hiervoor een aanvraag in te dienen bij een stimuleringsfonds voor architectuur of cultuurhistorie

7.2 Actieve waarden

Actieve relatieve waarden

Tabel met actieve relatieve waarden.

Zuidelijke Veluwezoom	Oostelijke Veluwezoom	Stichtse Lustwarande	Amstel en Vecht	Kennemerland
Veel wandel en fiets mogelijkheden en (in mindere mate) ruiterpaden	Ontsloten vanaf de weg Arnhem Dieren en verder en fietspadennet Veluwerand. Voor wandelingen te uitgestrekt.	Slechts te doorkruisen met auto en fiets en weinig mogelijkheden voor bezoek of medegebruik.	Slechts te zien vanaf de weg en het water. Vechtgebied kan de drukte niet aan.	Veel wandel en fiets mogelijkheden
Nog slechts 1 of 2 landgoederen in oorspronkelijk beheer. Relatief veel buitenplaatsen worden gebruikt door zorginstellingen	Diverse locaties in privé eigendom, die soms/deels bezocht kunnen worden	Gebruikt door bedrijven, scholen, stichtingen etc.	Merendeels privé bezit en daardoor niet toegankelijk. Soms openbaar en dan zeer gewaardeerd	Deels in bezit van natuurorganisaties en veel natuur educatie en belevingsprojecten

De recreatieve en gebruikswaarden zijn relatief hoog, zoals ook al aangetoond door Witteveen + Bos in de Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse, welke ze voor drie provincies hebben uitgevoerd (Ruijgrok 2012). We moeten hier bij aantekenen dat er in de ontsluiting makkelijk veel verbeteringen kunnen worden doorgevoerd, zie de suggesties van de Delftse studenten.

Passieve waarden

Absolute passieve waarden

Een van de manieren om zicht te krijgen op de (monumentale) waarden is door te onderzoeken of het gebied in aanmerking zou kunnen komen voor het Europese Erfgoedlabel. Dit is aan een nader onderzoek onderworpen door student Tijs van den Brink. Om hier zicht op te krijgen heeft hij interviews verricht met medewerkers van het Ministerie en van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Tevens heeft hij zich verdiept in de achtergronden, doelstellingen en gestelde vereisten aan nominaties van het Europese Erfgoedlabel. Hij trekt de volgende conclusies:

- enkel de Renkumse landgoederen vormen een te smalle basis om in aanmerking te komen voor het Europees erfgoedlabel
- wanneer de combinatie wordt gemaakt met de Oosterbeekse School, de Airborne en de samenwerking van de kunstenaarskolonie met andere kolonies in het kader van EuroArt, dan heeft het gebied wel degelijk relevantie voor het Europees erfgoed
- het erfgoed in Renkum past echter niet goed in de door Nederland gestelde kaders voor de aanvragen van het Europees erfgoedlabel
- een eventueel succes van een inzending hangt uiteraard in sterke mate af van de kwaliteit van andere inzendingen

Zijn uitkomst laat zien dat er hier dus sprake is van een zeer waardevol landschap dat kan meedingen in het kader van het Europese Erfgoedlabel. Maar dit vereist wel het nodige lobbywerk bij RCE en het ministerie om de kaders voor inzendingen te verbreden. Bij de Provincie is deze uitkomst besproken en wederzijds bevestigd. Op 12 februari 2015 heeft de Provincie een kleine workshop georganiseerd om het idee van het Europees Erfgoed Label te verkennen. Het bevestigt evenwel de status van het onderhavige landgoederenlandschap.

Behalve een verkenning naar een Europees Erfgoedlabel is tevens gekeken of het gebied in aanmerking zou kunnen komen om als casus te dienen voor de EO Wijersprijsvraag. In het kader van de samenwerking met de studenten uit Delft is de Rijksadviseur voor het Landschap, Prof.Ir. Eric Luiten, tot tweemaal toe naar Oosterbeek gekomen om de relatie ruimtelijk programma en cultureel

erfgoed te bediscussiëren. Daarbij is hem de vraag voorgelegd of het gebied interessant genoeg is voor deze prestigieuze prijsvraag. Dit werd door hem bevestigd, waarna er contact is gelegd met de prijsvraagorganisatie. Deze reageerde positief, maar gaf een realistisch beeld van wat er allemaal bij komt kijken aan voorbereiding en geld. In overleg met de Initiatiefgroep is besloten om dit niet direct op te pakken omdat het een te zware taak zou opleveren voor een organisatie met enkel vrijwilligers. Zoiets zou toch door een gemeente en provincie getrokken moeten worden, was de inschatting.

Voor een gedetailleerde beschrijving van de landgoederen en buitenplaatsen kan worden verwezen naar de Atlas van een Buitenplaatsenlandschap (Storms-Smeets 2011). Het is belangrijk om bij het stellen van de waarde van het gebied niet enkel te kijken naar de historische landschapskundige en bouwkundige waarden, maar juist ook een bredere waardenbenadering te kiezen. Voor het gehele gebied geldt dat er sprake is van zeer hoge ecologische waarden, die te maken hebben met de zeldzame bronmilieu's, met de constante toevoer van grondwater in combinatie met de voedselrijke bodems waardoor bomen op zichzelf al tot monumenten kunnen uitgroeien. De waarde van het gebied kan nog aanmerkelijk vergroot worden als de verweving van verschillende waarden als uitgangspunt worden genomen voor beleid en beheer. Nationaal is er grote behoefte aan voorbeeldgebieden waar natuur en cultuurhistorie elkaar versterken in plaats van tot conflicterende aanspraken leiden. Dit vraagt om een benadering waarin niet de tegenstellingen worden gearticuleerd, maar waarin vooral naar mogelijkheden voor synergie wordt gezocht. Hier ligt zeker een kans.

Binnen en grenzend aan de landgoederen en buitenplaatsen zijn nog agrarische relicten terug te vinden, zoals oude akkers die terug te voeren zijn op het zeventiende en achttiende eeuwse heggenlandschap (Witte 2013a). Deze zijn opgenomen in een historische relictenkaart van het historisch geografisch onderzoek van Charlotte Witte en maken deel uit van het buitenplaatsenbiotoop. Deze zijn grotendeels onbekend en onbemind, maar laten zien dat het landschap ter plaatse gelezen kan worden als een archief.

Het trekken van een conclusie over de absolute waarden is niet eenvoudig zonder verloren te geraken in een woud aan details. In het kader van dit onderzoek was het niet mogelijk om de waarde op te bouwen vanuit de kleinste samenstellende onderdelen van het gehele ensemble. Daarom is er gekozen voor een birds-eye benadering die oog heeft voor het geheel. Het is duidelijk dat, zoals zo vaak, de grootste kwaliteit ook de grootste kwetsbaarheid behelst. De amorfe structuur van landgoederen die met elkaar een uniek complex vormen, de bijzondere verwevenheid tussen ecologische en cultuurhistorische waarden alsmede de narratieve waarden die samen hangen met de oorlogsgeschiedenis van dit gebied zijn dermate groot dat ze zeker kunnen meedingen met andere gebieden in Europa waar het Europees Erfgoedlabel voor is aangevraagd.

Absolute actieve gebruikswaarden

De vraag die hier gesteld kan worden is op welke wijze de burgers van Renkum betrokken zijn bij de landgoederen en buitenplaatsen: wat wordt er georganiseerd en hoe intensief worden ze bezocht? In Bijlage 3 is het rapport opgenomen van een verkenning naar maatschappelijke activiteiten in de buitenplaatsen en landgoederen, gemaakt door Peter Davids. Uit enkele overleggen met de Initiatiefgroep is naar voren gekomen dat het beeld dat hier is geschetst wel in grote lijnen wordt onderschreven, maar dat er toch meer gebeurt dan hier is weergegeven. Het beeld verdient completering door gebruik van het Historisch Documentatiecentrum Renkum (HDR). Ten tijde van het onderzoek van Peter Davids was het HDR helaas nog niet automatisch doorzoekbaar met specifieke zoektermen.

De grote lijn is dat de landgoederen en buitenplaatsen maar in een zeer geringe mate deel uitmaken van het dagelijks leven van de Renkumse bevolking, anders dan het maken van een wandeling of het uitlaten van de hond. De uitkomst van deze verkenning stemt tot reflectie, want hoe is het mogelijk dat er zo weinig gebeurt en kan hier dan ook een oorzaak gevonden worden van de geringe mate van bekendheid met en respect voor deze kwaliteiten van de gemeente? Het raakt aan het punt van het eerste Delftse studentenatelier, waarin ze hebben aangegeven dat er op het vlak van identiteit van de landgoederen er een groot tekort bestaat.

De voorbeelden van hekken en verbodsborden liggen letterlijk voor het oprapen (Afbeelding 18). Op de Pietersberg ben je zeker niet welkom, want daar is een diaconaal centrum gevestigd dat zich richt op het lijden met lange ij. Op Hoog Oorsprong is de bezoeker eveneens niet welkom, het gebouw van het landgoed Mariëndaal is slechts te bewonderen achter een gesloten hekwerk.

Afbeelding 18. Illustratie van het gebrek aan openheid en uitnodigendheid.

Het beste voorbeeld van het maken van vrienden door het delen van zeggenschap en ownership is de Vereniging Vrienden van Park Hartenstein en Omgeving. Deze vereniging heeft als hoofddoel het ontwikkelen van activiteiten die leiden tot herstel en behoud van de aanwezige cultuurhistorische waarden van deze voormalige buitenplaats. Tevens heeft de vereniging als doel om activiteiten te ontwikkelen die leiden tot herstel en behoud van de cultuurhistorische, landschappelijke en ecologische waarden van de parkbossen Sonneberg, Pietersberg, Hemelse Berg en Laag Oorsprong. Ze ondersteunt uitingen van cultuur in deze gebieden, zoals kunst en muziek, en organiseert tal van activiteiten. Die vormen een combinatie van genieten van het al het moois en het bijdragen aan goed onderhoud en restauratie, bijvoorbeeld in werkochtenden.[12]

Een goed voorbeeld van een actieve betrokkenheid kan ook gevonden worden in Bato's Wijk. Op de website van de gemeente wordt het als volgt omschreven. *Het park heeft verschillende functies: wandelgebied, speelweide, paardenweide en hondenuitlaatplaats. Maar ook voor culturele manifestaties is het park Bato's wijk een geliefde plek. Er wordt toneel gespeeld, gedeclameerd tijdens het jaarlijkse poëziefestival en er worden openluchttentoonstellingen gehouden. Jaarlijks vinden er twee dergelijke evenementen plaats, die altijd veel bezoekers trekken. Bato's wijk vormt dan ook een druk bezocht buurtpark waarmee veel gebruikers zich nauw verbonden voelen.* Op dit moment zijn er niet zoveel evenementen en het zou interessant zijn om na te gaan hoe dat komt. Voorheen was er een beheergroep actief. Er is niettemin een vrijwilligersactie om het landgoed te onderhouden.[13] De

[12] Zie de Strategische Visie van november 2010, de Analyse 2013 en Jaarplan 2014, alsmede die van 2012 en 2013.
[13] http://www.buurtnieuwland.nl/prikbordteksten/vrijwilligerspark.pdf.

website van de buurt Nieuwland laat zien dat er een grote historische belangstelling is, een hoog kennisniveau en er is veel gemeenschapszin. Hier ligt een kans voor gedeeld of gedelegeerd eigenaarschap.

Op deze plek moet naast de Ommuurde Tuin bij Oranje Nassau's Oord zeker de Tuin De Lage Oorsprong genoemd worden als een lichtend voorbeeld. In de Ommuurde tuin is met heel veel respect voor de geschiedenis een ondernemer neergestreken die profiteert van de historische uitstraling van de plek en daar groenten en kruiden kweekt en kruidenworkshops organiseert. De eeuwenoude muur is toe aan restauratie en het is niet redelijk om te verwachten dat dit betaald kan worden uit de opbrengsten van dit bedrijf[14]. De Tuin De Lage Oorsprong is meer gericht op het ontwikkelen van een breed palet aan culturele activiteiten en heeft een uitgebreide vriendenkring (meer dan 1300 vrienden en meer dan 50 vrijwilligers in het begin van 2013). De tekst op betreffende website[15] spreekt boekdelen.

Tuin de Lage Oorsprong leeft. Voor iedereen is er iets te doen. Tuinliefhebbers bewonderen de tuinkamers, kunstliefhebbers halen hun hart op bij de wisselende exposities terwijl fijnproevers genieten van een (h)eerlijk stuk taart. Op speciale zondagen luisteren velen naar ons programma: een bevlogen verhaal of muziek in het Groene Forum. Jong en oud kan er ongestoord bessen of bloemen plukken of antwoord krijgen op die prangende vraag in het labyrint. Kinderen vervelen zich nooit in deze tuin: ze spelen eindeloos met bootjes in het water en rijden in blikken autootjes door de tuin. Midden in de tuin is een waterloop met 9 watervallen, een hele uitdaging om je boot daar veilig naar beneden te krijgen!

Het programma van activiteiten mag er zijn: er gebeurt veel en het is gericht op een breed publiek zonder te verworden tot massa-evenementen. Er is discussie natuurlijk: over de maatvoering van de kas die weer teruggebouwd zou moeten worden[16]. Dat deze discussie bij tijd en wijle fel is, is slechts een teken van betrokkenheid. Hier komt het aan op een gevoel van proportionaliteit die moet ontstaan in de discussie en ten gevolge van participatie. De gemeente lijkt impliciet te reageren op deze discussie als ze in haar visie de 'waarschuwing' uitdeelt dat de Tuin niet mag uitgroeien tot een landgoed in een landgoed. Het is bijna de enige plek waar er leven is in de brouwerij en de gemeente kiest er voor om een normerende positie in te nemen.

Het contrast met het er naast gelegen zwembad kan haast niet groter zijn: gesloten want het voldoet niet aan de criteria van zwembaden. En dus is het gesloten en gebeurt er niks (Afbeelding 19). En niemand die op het idee komt om het etiket van 'zwembad' er af te halen en het bijvoorbeeld een openluchtvissekom te noemen waar je met je voeten in mag, of een nieuwjaarsduikvijver of noem maar op. En als er niks gebeurt en enkel monumentaal ligt te zijn, dan is dat niet een houdbare situatie.

Een interessante ontwikkeling doet zich voor in De Westerbouwing. Dat is vanaf jaren vijftig tot negentig een trekpleister geweest. Onder meer vanwege het sluiten van de speeltuin en de kabelbaan is het lang rustig geweest, maar nu zijn er weer ambities (ze noemen zichzelf weer landgoed) en activiteiten. Het is locatie met een zeer sterk historisch verhaal, want er is in de Tweede Wereldoorlog hard om gevochten en het lukte de Engelsen niet om het hooggelegen paviljoen in te nemen. Sinds 2004 is het een partycentrum en de eigenaar beseft de waarde van de geschiedenis en heeft de inwoners van Oosterbeek uitgenodigd om met goede ideeën te komen hoe die kunnen bijdragen aan het rendabel maken en houden van dit landgoed.[17] Het voorbeeld laat zien dat ook landgoederen en buitenplaatsen in commercieel beheer behoefte hebben aan vrienden die meedenken en ideeën inbrengen.

[14] Hier zou de gemeente te hulpen moeten schieten of een crowdfunding actie zou hier op zijn plaats zijn.
[15] http://www.tuindelageoorsprong.nl/.
[16] Zie ingezonden reacties in de Gelderlander van 17 mei en 20 mei 2014.
[17] Zie ingezonden reactie van eigenaar Ton Janssen op maandag 25 april 2011 om 22:09 uur, op http://www.arnhem-direct.nl/berichten/20100616_de_westerbouwing_verkwanseld.

Afbeelding 19. Het zwembad dat geen zwembad mag zijn, anders dan een herinnering.

Ziehier het dilemma dat ons zal bezig houden in de conclusies. Behoud van monumentaliteit is goed, maar niet ten koste van alles want dat is geen kansrijke strategie in deze tijden van bezuiniging (Afbeelding 20). Erfgoed moet leven, maar door dat leven zal het veranderen. En dan begint de discussie 'hoeveel verandering is toegestaan'. In de gemeentelijke erfgoedvisie wordt dit normstellend gegeven erg naar de gemeente toegetrokken, maar een alternatief kan zijn om dergelijke grenzen te stellen door middel van participatie. Participatie in het proces van valoriseren en in het stellen van grenzen, dat wordt hieronder verder uitgewerkt in de conclusies en aanbevelingen.

Afbeelding 20. Betoverend mooi, maar hoe houdbaar is dit....

8 Conclusies

De conclusie uit dit onderzoek ligt voor de hand en behoeft geen lange teksten. De waardestelling laat zien dat Renkum qua cultureel erfgoed een rijke gemeente is, maar wel rijk aan slapend kapitaal. Dit klinkt hard en doet niet helemaal recht aan de uitzonderingen die hierboven zijn besproken, maar het is wel goed voor de reflectie en bezinning ten aanzien van de verdere uitwerking van de visie om dit zo scherp te stellen.

De rijkdom is niet enkel te danken aan de cultuurhistorische gegevenheden, maar meer nog aan het complex van landschappelijke en natuurlijke waarden waarin zich dan ook nog het historische verhaal van de Tweede Wereldoorlog en het actuele palet aan kunstactiviteiten bevindt. Een ander niet te onderschatten aspect van de rijkdom is de aanwezigheid van veel actieve burgers met een expliciet historische belangstelling. Dit is een potentieel dat tot dusverre maar nauwelijks wordt benut. De consequentie van deze geschakeerde rijkdom is dat een waardestelling eigenlijk niet zinvol is van enkel monumentale overwegingen. Juist de integrale kwaliteit maakt het gebied bijzonder.

Eén van de motivaties achter het waardestellend onderzoek ligt in een mogelijke aanvraag voor een monumentale status van het ensemble van landgoederen en buitenplaatsen in Oosterbeek. Het is de vraag of dit een verstandige keuze zou zijn om verschillende redenen. Een monumentenstatus maakt de rol van de gemeente relatief zwaar ten aanzien van de instandhoudingsvraag en het veroorzaakt een afwachtende houding bij de Oosterbeekse bevolking. ‘Als het een beschermd dorpsgezicht is geworden, dan zijn we toch klaar?’, zal er waarschijnlijk gedacht worden. Daarnaast zal het de roep om subsidies doen versterken en het is onrealistisch om te verwachten dat er in de nabije toekomst veel geld vrij gemaakt kan worden voor behoud en herstel van monumenten. Ten tweede kan het belemmeringen opleveren om het slapend kapitaal tot leven te wekken. Het is belangrijk om eerst een fase in te lassen om te bezien hoe het kapitaal weer tot leven gebracht kan worden, voordat er nieuwe beperkingen en regelgevingen worden opgesteld.

De vraag van de Initiatiefgroep of de aanzet voor de visie over de landgoederen en buitenplaatsen voldoende ambitie in zich heeft, kunnen we als zeer relevant beschouwen. Het denken over beleving en verhoging woonkwaliteit is op zich heel belangrijk, maar biedt onvoldoende soelaas voor de enorme instandhoudingsvraag die hier ligt. Het spreken over beleving is niet ambitieus genoeg, want het maakt de burger tot passieve consument. Natuurlijk moet er gezorgd worden dat er recreanten naar het gebied komen en dat ook de Renkumse bevolking door middel van hogere huizenprijzen kan profiteren van de mooie omgeving. Toch moet er meer gebeuren en de ambitie hoger gesteld worden. De weg naar gedeeld c.q. gedelegeerd eigenaarschap die is ingegeven door de provincie Gelderland in de Beleidsuitwerking Natuur en Landschap lijkt wat dit betreft goede vooruitzichten te bieden. Vooral door te delen, te activeren, door te verlevendigen kan het gebied in zijn huidige kwaliteiten behouden blijven. Het kapitaal vraagt om gevaloriseerd te worden en dat kan participatief. Hoe dit zou kunnen wordt verder besproken in de aanbevelingen. Uiteraard zijn het suggesties die hopelijk het begin kunnen vormen van een brede discussie over een eigentijdse benadering van het cultuurhistorisch erfgoed.

9 Aanbevelingen voor Gemeente en Initiatiefgroep

Ruimtelijk
Om de oriëntatie in het gebied en de samenhang te vergroten is het denkbaar om Kasteel Doorwerth en Landgoed Mariëndaal als voornaamste markeerpunten te benutten waarbinnen zich het mozaïek aan buitenplaatsen bevindt. Het zijn beide zeer oude elementen die zich kunnen meten met Kasteel Middachten, Slot Zeist en Elswout. Zorg voor verschillende routes door het gebied en zorg daarbij voor visuele uitzichtpunten die het mogelijk maken het oorspronkelijk ontwerp te overzien. Dit houdt in dat de routes niet slechts langs de buitenkant van de objecten moeten lopen, maar ook de centrale plekken moeten aandoen waar tekst en uitleg gegeven kan worden over betreffende landgoed- en buitenplaatsontwerpen.

Daar waar het maar enigszins mogelijk is zou het goed zijn als gebouwen en terreinen functioneel en organisatorisch zijn gekoppeld. Ook in de buitenplaatsen met een zorgfunctie is er meer mogelijk dan de huidige situatie laat zien. Zie het vooral niet slechts als openbaar groen waar de plantsoenendienst regelmatig langs gestuurd moet worden, maar bezie welke mogelijkheden er zijn om de functionele relaties tussen gebouw en omgeving te herstellen of te hernieuwen.

Er is daarnaast ook grote behoefte aan professionalisering in het beheer en daarvoor zou de kennis (over goede praktijken) beter kunnen worden gedeeld.

Als bomen en struiken moeten worden verwijderd om vista's te herstellen, dan verdient het de aanbeveling om bewoners te laten profiteren van het hout dat daarbij vrij komt. Ook is het denkbaar om daarover verder in gesprek te gaan inzake compensatiemaatregelen.

Het verdient aanbeveling om aantrekkelijke kaarten te laten maken waarop niet alleen de structuren van buitenplaatsen en landgoederen, maar ook de nalatenschappen van beroemde ontwerpers in beeld zijn gebracht. Het is denkbaar om dergelijke kaarten te maken voor kleinere delen van het gebied en die te gebruiken voor crowdfunding acties (zie hieronder). Samenhangend hiermee is het aan te raden om meer informatie te verschaffen over de (historische) begrenzing van buitenplaatsen en landgoederen. Dit kan gebeuren in het veld, door extra informatie op straatnaamborden als de straat tevens de grens van een buitenplaats of landgoed is, bij kleine groenelementen die deel uit hebben gemaakt van een groter geheel en bij de randen door te zorgen voor een herkenbare entree.

Waardenconflicten
Het is aan te bevelen om het cultuurhistorisch landschap als uitgangspunt te nemen en binnen de cultuurhistorische structuren te zorgen voor de optimalisatie van natuur. Dat zal inhouden dat er gestreefd wordt naar verwevingsnatuur die eigen is aan dit gebied en dat er dus terughoudend omgegaan moet worden met generieke natuurdoelen en natuurdoeltypen die de weg openzetten voor natuurontwikkeling via natuurtechnische maatregelen. Op deze wijze kan een verbindend stelsel van integrale waarden worden verkregen die een eind kan maken aan allerlei principiële discussies over wat het belangrijkst is. Uiteraard vraagt deze actie om waardeconflicten te overbruggen om veel overleg met natuurbeschermingsorganisaties die binnen de gemeente eigenaar zijn van een voormalig landgoed of buitenplaats.

Als er wordt gedacht over het terugbouwen van een buitenplaatsgebouw dan is het aan te raden om daar erg veel tijd voor uit te trekken en het probleem en de oplossingen als het ware uit de lokale samenleving te laten komen door het accent te leggen op een nader te bepalen publieke functie en de mogelijkheid van een historiserend gebouw nadrukkelijk open te laten.

Participatieve valorisatie
Om de waarden tot leven te brengen is het gewenst om structuren in het leven te roepen waarlangs participatie in de visievorming kan plaatsvinden en deze ook letterlijk en figuurlijk 'recht van spreken en recht van handelen' te geven. Hierbij valt te denken aan meerdere Verenigingen van Vrienden (of

relevante wijkverenigingen) die zich zou kunnen richten op afzonderlijke buitenplaatsen, op ensembles en op het geheel aan cultureel erfgoed. Als deze de beschikking krijgen over relatief geringe aanjaagfondsen om ideevorming en grassroots projecten (kleine betekenisvolle projecten die kunnen bijdragen om het symbolisch eigenaarschap over te dragen) op gang te brengen, dan ontstaat er beweging. Gedacht kan worden aan een streekfonds dat in samenwerking met andere gemeenten zou kunnen worden opgericht, dan wel het instellen van een perpetual fund waarvan de rentes het mogelijk maken om crowdfunding te organiseren en bedrijven te benaderen voor sponsoring[18]. Deze aanbeveling is gericht op alle buitenplaatsen en landgoederen, ook die in particulier bezit als de eigenaar daar tenminste prijs op stelt.

Uiteraard kan er aangesloten worden op bestaande interessante praktijken, zoals de Vrienden van Park Hartenstein, Tuin de Lage Oorsprong, de Landgoedeigenaren van het Renkums Beekdal en de Buurtvereniging bij Bato's Wijk. En er zullen er vast veel meer zijn.

De gemeente zou als eerste stap een uitnodiging kunnen doen uitgaan onder de burgers en bij huidige eigenaren zoals SBB, Zinzia en Gelders Landschap, om per landgoed of buitenplaats te inventariseren welke mogelijkheden er bedacht kunnen worden om deze te verlevendigen en te voorzien van een programma van activiteiten. Hierbij zou de nadruk gelegd kunnen worden op creativiteit en het ook betrekken van de jeugd. Niet voor alle plekken zal er gereageerd worden. Belangrijk is wel om in de prille fase van idee-ontwikkeling geen beperkingen te stellen. Dus een feest in het teken van het heidendom bij de Duno[19] moet kunnen, als kinderen een nieuwe konijnenwarande willen gaan beginnen op de Oorsprong, dan zijn dat interessante ideeën. Zo ook als er ideeën ontstaan voor re-enactment of serious gaming.

Als tweede stap kan de gemeente aan groepen die zich aangesproken voelen om mogelijkheden te verkennen een bescheiden budget toekennen waarmee ze hun ideeën kunnen professionaliseren en visualiseren door een lokale organisator, architect, landschapsarchitect of historisch bouwkundige in te roepen.

De derde stap betreft het inrichten van een kennisplatform waar mensen terecht kunnen voor historische informatie, voor goed advies en dat ook de discussie kan starten als er 'schade' ontstaat en de balans tussen behoud en ontwikkeling ontregeld raakt. De gemeente kan de partijen bijeen brengen die hierin willen participeren.

De vierde stap kan inhouden dat de oogst wordt overzien en dat er door middel van crowdfunding en lokale sponsoring gezocht wordt naar mogelijkheden om projecten en initiatieven verder te brengen. De gemeente kan de crowdfundings- en sponsoringsacties ondersteunen met het inrichten van een communicatieplatform en het beschikbaar stellen van symbolische objecten die onderdeel kunnen uitmaken van een deal.

Daar waar initiatieven ontstaan die professioneel aan de slag gaan en verder willen met het nemen van verantwoordelijkheid, kan gesproken worden over gedeeld of gedelegeerd eigenaarschap. Daartoe zou er dan een vereniging moeten worden opgericht naar model van Vrienden van Hartenstein. Die verenigingen kan de gemeente vervolgens de ruimte bieden om de prioriteiten en ook de begroting van de landgoederenvisie te laten bepalen. Dit is de vijfde en laatste stap van het proces van participatieve valorisatie.

Europees erfgoed

De laatste aanbeveling is om meer gebruik te maken en in te spelen op de Europese erfgoedprogramma's. Eén van de thema's die sterk in opkomst is gaat over het ondernemen met erfgoed[20]. Dit zal leiden tot een groot aantal projecten en programma's die ook voor Renkum interessant kunnen zijn. Daarvoor is het interessant om mee te doen in Europese netwerken van gemeentes met veel buitenplaatsen, met een sterke ontwikkelingsagenda.

[18] Conform de ervaringen met zogenaamde Community Funds
[19] Vergelijkbaar bijvoorbeeld met het St. Johnsfeest in Litouwen in Pagegaie waar een vergelijkbare plek is vanwaar men uitzicht heeft over de Nemunas rivier
[20] Zie hiervoor het Joint Programming Initiative Cultural Heritage alsmede Horizon2020

Literatuurbronnen

Aben, R. 2012. 'Landgoederen op de Helling', *Tuinjournaal*, Voume(4).

Bleek, M. v., Storms-Smeets, E. and Winden, E. v. 2011. *Gelders Arcadië. Kansen voor Gelders Arcadië*. Utrecht: Matrijs.

Bouwer, K. 2008. *Voor profijt en genoegen. De geschiedenis van bos en landschap van de Zuidwest-Veluwe*. Utrecht: Matrijs.

Brinkman, R. 2012. 'De Landgoederenzone van de Gemeente Renkum. Een onderzoek naar de meervoudige ideeën die er bestaan over de toekomst van het landgoederengebied in de gemeente Renkum aan de hand van de discourse theorie van Foucault en de daarbij horende machtsverhoudingen', *MSc Thesis Social-spatial Analysis*, 78. Wageningen: WUR.

College van Rijksadviseurs n.d.,. 'Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek. Voor waardestellingen van groen erfgoed', 36.

Dessing, R. W. C., Driesen-van der Male, L. and Groeneveld, J. 2013. *Jaar van de Historische Buitenplaats 2012. Eindverslag*. Heemstede: Stichting Themajaar Historische Buitenplaats 2012.

Dijk, E. v., Hardy, T., Lith, G. v., Markiet, V. and Patwary, M. A. 2012. 'The changing Estate Landscape of Renkum. A comparison of the estates between past and present', Wageningen: Wageningen UR.

Feddes, F. 1999. 'Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting', 84. Den Haag: Ministeries van OC&W, LNV, VROM en V&W.

Gelderland, P. 2011. 'Beleidsuitwerking Natuur en Landschap', 30. Arnhem: Provincie Gelderland.

Gemeente Renkum 2013a. 'Landgoederen en Buitenplaatsen; beleven, benutten, beschermen', Renkum.

Gemeente Renkum 2013b. 'Nota Burgerparticipatie', 25. Renkum: Gemeentebestuur Renkum.

Holwerda, J. 2013. 'Het Cascadedal van Landgoed De Duno te Doorwerth', *Schoutambt en Heerlijkheid*, Voume(3): 22-36.

Kuil, P. v. d. 2007. *Jan Kneppelhout en zijn tijdgenoten. Een wandeling door het Oosterbeek van de 19e eeuw*. Oosterbeek: Kontrast.

Kuil, P. v. d. 2008. *Een Parel Aan De Veluwezoom: Oosterbeek Als Toeristische Trekpleister*. Oosterbeek: Kontrast.

Luiten, E. and Verschuure, G. 2013. 'Renkumse Buitenplaatsen in een Nieuw Perspectief. Uitkomsten van een Atelier', Delft: TUDelft.

Luttmer, A. 2006. 'De Wereld van de Duno. Een Cultuur- en Landschapshistorische Beschrijving en Waardestelling', 122. Velp: Hogeschool Larenstein.

Maas, F. M. 1959. *Bronnen, Bronbeken en Bronbossen van Nederland, in het bijzonder die van de Veluwezoom*. Wageningen: Veenman & Zonen N.V.

Meurs, M. v., Menting, A., Schultze, W., Wille, M., Weijtingh, K. and Grond, V. 2011. 'Verborgen pracht, verborgen kracht', 65. Oosterbeek, Ede: Waterschap Vallei & Eem, Gemeente Renkum, GrondRR landschapsarchitect bnt.

Nieuwland, L. and Prinssen, H. 2014. 'Onderzoek Renkumse landgoederen. Een zoektocht naar problemen die verbeterd worden', 66. Velp: Van Hall Larenstein.

RCE 2013. 'Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening. Aanwijzingen en aanbevelingen', 20. Amersfoort: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Renes, J., Meijer, J. and Poel, K. R. d. 2002. 'Het Veluwse sprengenlandschap; een cultuurmonument', 265. Wageningen: Alterra.

Ruijgrok, E. 2012. 'Historische buitenplaatsen en landgoederen. In stand houden loont! Economische betekenis van historische buitenplaatsen en landgoederen in de provincies Utrecht, Overijssel en Gelderland. ', 13. Witteveen + Bos.

Schaafsma, R. 2010. *De Oosterbeekse en Doorwerthse beken. Een cultuurhistorische wandelgids*. Utrecht: Matrijs.

Schaafsma, R. and Pfeiffer, R. 2011. *Verborgen pracht, verborgen kracht. Een integrale benadering van het water en het landschap in de gemeente Renkum*.

Staals, K. 2012. 'Het kleinschalig landschap: waardevol of waardeloos? Een analyse over de waarde van het kleinschalig landschap voor actoren en het toevoegen van waarde door actoren ter bevordering van het draagvlak voor kleinschalige landschappen als reactie op de bezuinigingen van de Nederlandse overheid', *Bachelor Thesis Spatial Planning*, 28. Wageningen: WUR.

Storms-Smeets, E. 2011. *Gelders Arcadië. Atlas van een buitenplaatsenlandschap*. Utrecht: Matrijs.

Tromp, H. 2012. *De Nederlandse Landschapsstijl in de Achttiende Eeuw*. Sidestone Press.

Witte, C. 2013a. 'Oosterbeek. Een historisch-geografisch onderzoek', *Dossier Landschapsgeschiedenis*, 47. Groningen: RUG.

Witte, F. 2013b. 'Veluws water, bron van biodiversiteit', *powerpoint presentatie 12-10-2013*: KWR Watercycle Research Institute.

Wyck, H. W. M. v. d. 1983. *De Nederlandse Buitenplaats*. Alphen aan de Rijn: Canaletto ism De Stichting Nederlandse Buitenplaatsen en Historische Landschappen.

Bijlage 1. Overzicht van studentonderzoeken

Werving: ACT, Afstudeerders bij LAR, LUP, Cultural Geography, GIS/Geo-informatie, Larenstein, Delft, Nyenrode, Groningen.

Remco Brinkman, Thijs van den Brink, Koen Staals, Hanna Prinssen en Leonie Nieuwland (Van Hall Larenstein), een kleine vijftig studenten TUDelft, Machiel Koman (vrijwilliger ter voorbereiding master in Groningen).

Rapporten
Het rapport van Machiel Koman heeft de vorm van een artikel en is integraal opgenomen in Bijlage 2 van dit rapport.

Brink, T. v. d. 2012. 'Het Europees Erfgoedlabel en de relevantie van Renkumse Landgoederen', Bachelorscriptie Landschapsarchitectuur en Ruimtelijke Planning, 31. Wageningen: Wageningen UR.

Brinkman, R. 2012. 'De Landgoederenzone van de Gemeente Renkum. Een onderzoek naar de meervoudige ideeën die er bestaan over de toekomst van het landgoederengebied in de gemeente Renkum aan de hand van de discourse theorie van Foucault en de daarbij horende machtsverhoudingen', MSc Thesis Social-spatial Analysis, 78. Wageningen: WUR.

Luiten, E. and Verschuure, G. 2013. 'Renkumse Buitenplaatsen in een Nieuw Perspectief. Uitkomsten van een Atelier', Delft: TUDelft.

Verschuure, Ir. G. Renkumse Buitenplaatsen in een Nieuw Perspectief 2. Uitkomsten Atelier. Rapport Studentenworkshop. TU-Delft, 2014.

Nieuwland, L. and Prinssen, H. 2014. 'Onderzoek Renkumse landgoederen. Een zoektocht naar problemen die verbeterd worden', 66. Velp: Van Hall Larenstein.

Staals, K. 2012. 'Het kleinschalig landschap: waardevol of waardeloos? Een analyse over de waarde van het kleinschalig landschap voor actoren en het toevoegen van waarde door actoren ter bevordering van het draagvlak voor kleinschalige landschappen als reactie op de bezuinigingen van de Nederlandse overheid', Bachelor Thesis Spatial Planning, 28. Wageningen: WUR.

Bijlage 2. Rapportage Machiel Koman

De historische verweving van de landgoederen en buitenplaatsen in Oosterbeek, periode (1832-1941)

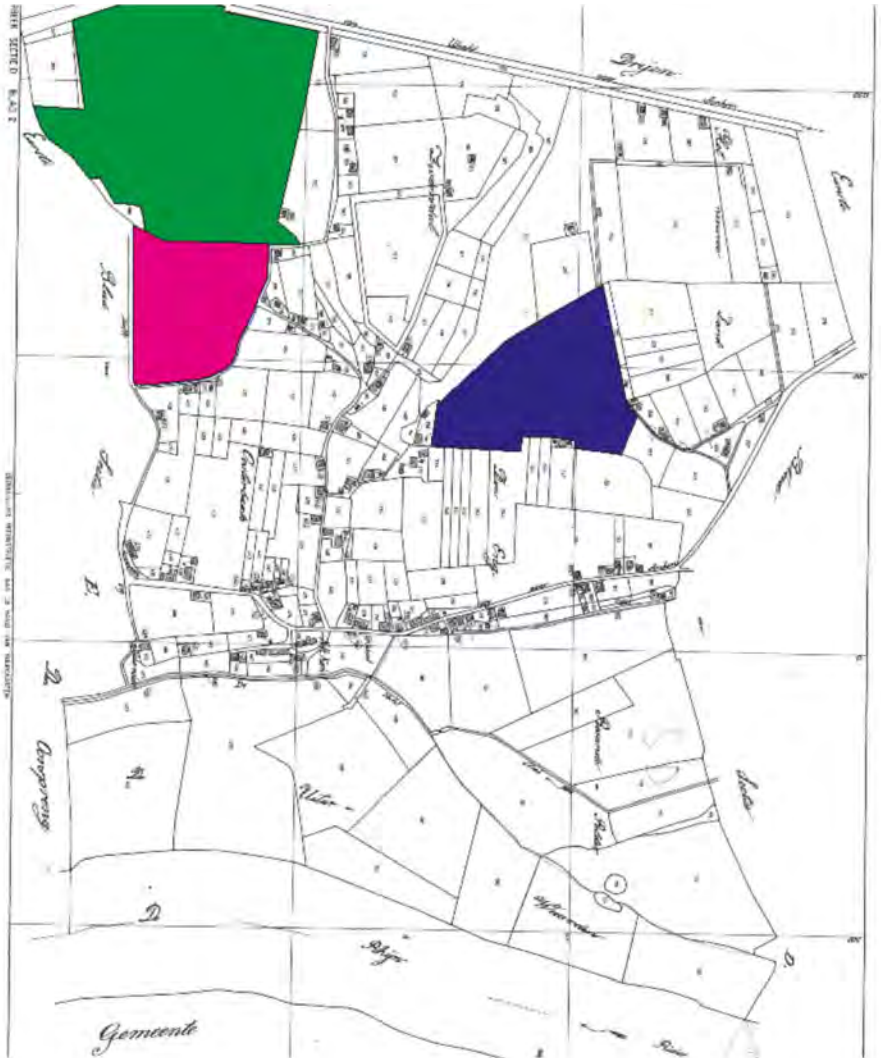

Kaart 1. Kaart Kadaster gemeente Oosterbeek, sectie D 2e blad.
Bron: Kadasterkaarten 1832, vereniging Gelre, door W. Stoffel

Datum: 07-07-2014
Door: ing. Machiel Koman
In opdracht van: Alterra, afdeling Governance
Uitgever: Alterra

1 Doelstelling en Visie

1.1 Proloog

In en rondom het huidige Oosterbeek was een hoge concentratie aan aaneengesloten landgoederen met buitenhuizen. Met name kunstenaars uit de 19e eeuw lieten zich inspireren door de vaak prachtige landschappen. Deze landgoederen zijn echter decennia lang aan transformatie onderhevig, denk aan nieuwe infrastructuur, oorlogsgeweld (Slag om Arnhem 1944) natuurvorming en nieuwe eigenaars binnen de oorspronkelijke landgoederen. De grootste bedreiging vormt de gewenste woonuitbreiding in Oosterbeek van de gemeente Renkum. Dit zal uiteindelijk ten koste gaan van de ooit zo praalrijke landgoederen en Buitenplaatsen in Oosterbeek.

1.2 Doelstelling

Dit hoofdstuk gaat dieper in over de ruimtelijke veranderingen van de landgoederen en buitenplaatsen door de eeuwen heen. Het doel van dit artikel is om in chronologische volgorde te kunnen aantonen hoe de landgoederen van Oosterbeek en omgeving zich uitstrekte, omvormde, en (deels) in elkaar zijn vervlochten.

1.3 Visie

Door middel van het kunnen aantonen van een officiële historische begrenzing van de voormalige landgoederen en buitenplaatsen is het mogelijk om aan de visie van de initiatiefgroep Gelders Arcadië, onder leiding van Arda Wijsbek, te voldoen. De wens is om per onderzocht landgoed de; **Aanvraag monumentale waarden beschermd landschapsgezicht** bij de gemeente Renkum in te dienen. Hiervoor is een historische correcte begrenzing per landgoed voor nodig. In 2005 is door middel van deze aanvraag bij landgoed Bato's Wijk (te Oosterbeek) voorkomen dat erin gebouwd werd. Een enorm bouwproject met twee flats lag klaar. Het plan was goedgekeurd door de gemeente, de financiën waren rond en toch is het voorkomen dat dit geschiedde middels de aanvraag. Hier was ook historisch geografisch onderzoek voor nodig. Momenteel floreert het huidige Bato's Wijk in Oosterbeek.

Kaart 2. Kaart Bato's Wijk**.**
Bron: google.nl/maps/search/bato's+wijk/@51.982502,5.843285,17z/data=!3m1!4b1

1.3.1 Kort over Bato's Wijk

Het park heeft verschillende functies: wandelgebied, speelweide, paardenweide en hondenuitlaatplaats (kaart 2). Maar ook voor culturele manifestaties is het park Bato's wijk een geliefde plek. Er wordt toneel gespeeld, gedeclameerd tijdens het jaarlijkse poëziefestival en er worden open lucht tentoonstellingen gehouden. Jaarlijks vinden er twee dergelijke evenementen plaats, die altijd veel bezoekers trekken. Bato's wijk vormt dan ook een druk bezocht buurtpark waarmee veel gebruikers zich nauw verbonden voelen. Bron: renkum.nl/Bezoekers/Natuur/Parken/Park_Bato_s_wijk

1.4 Onderzoeksgebied

In overleg met hoofdinitiatiefneemster Arda Wijsbek zijn er 10 landgoederen binnen Oosterbeek geselecteerd die in dit artikel verder belicht worden wat betreft de historische begrenzing door de eeuwen heen. De landgoederen onder de Utrechtseweg te Oosterbeek worden als het meest kostbaar maar ook al het meest kwetsbaar gezien. Echter worden enkele landgoederen boven de Utrechtseweg ook meegenomen in het onderzoek. Het betreffen, in alfabetische volgorde de landgoederen:

Landgoed / Buitenplaats	**1e vermelding**	**Kaartmateriaal: Bronnen**
Bato's Wijk	±1836	Gemeente Renkum (2005)
Bilderberg (kaart 3)	±1871	Wur collectie TUiN (1916)
Dennenkamp	±1859	Kaart der Wandelingen (1941)
Hartenstein	±1728	Kadastrale Kaarten (1832)
Hemelse Berg	±1728	Kadastrale Kaarten (1832)
(Hoog) Oorsprong	±1450	Natuurschoonwetkaarten (1928)
(Laag) Oorsprong	±1450	Natuurschoonwetkaarten (1928)
Pietersberg	±1845	Kaart der Wandelingen 1941
Sonnenberg	±1428	Kadastrale Kaarten (1832)
Zilverberg	±1920	Kaart der Wandelingen (1941)

2 Historie Landgoederen en Buitenplaatsen te Oosterbeek

2.1 Ontwikkeling Landgoederen & Buitenplaatsen

Landgoederen en buitenplaatsen hebben iets bijzonders. Een statig buitenverblijf, een theekoepel, een koetshuis of oranjerie, waterlopen en kleurrijke vegetatie. Iedereen kent wel een voorbeeld van een imposant buitenverblijf. Nauwkeurig kaartmateriaal van landgoederen is echter lastig vast te stellen. Landgoederen breidden zich uiteindelijk uit in aantal en in omvang door de eeuwen heen.

'Landgoederen zijn levendige dingen. Om precies vast te stellen wat de omtrek was van een dergelijk goed is heel moeilijk, vrijwel onmogelijk. Met de verandering van percelen, verandering van eigenaar en met verdeling over erfgenamen als hoofdoorzaken'. ***Quote: Vervloet, J.A.J.***

De omvang is onder meer afhankelijk van de functie die het landgoed heeft. Gaat het om een buitenplaats waar een stedeling in zijn vrije tijd verblijft, dan is er dikwijls sprake van een kleine omvang. In Oosterbeek woonden rond 1832 met name rentenieren op de landgoederen en buitenplaatsen; Een rentenier is iemand die leeft van lijfrente of inkomsten uit vermogen. Een rentenier was, vooral in de 18e en 19e eeuw, iemand die zo kapitaalkrachtig was dat hij niet meer hoefde te werken. Landgoederen met een grotere omvang hebben de functie als zelfstandig bedrijf waarbij het rendement van groot belang is.

Kaart 3. Bilderberg, door De Gemeentearchitect, okt. 1933.
Bron: geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=129&miadt=37& bilderberg&miview=gal1

‘Ook lijken steden in de buurt invloed te hebben op de omvang van landgoederen’: zo stelt P. van Cruyningen in zijn boek over de landgoederen in de Graafschap (2005). Landgoederen dichter bij een stad kennen een kleineren omvang en betreffen buitenplaatsen. In Oosterbeek lijkt dit het geval te zijn ‘onder’ de Utrechtseweg, denk aan de kleinere landgoederen als Pietersberg en Bato’s Wijk. Daar was het uitzicht op de Rijn het meest indrukwekkend. In het oosten van de Achterhoek bijvoorbeeld, ver verwijderd van een grote stad, zijn de landgoederen qua omvang vele malen groter.

2.2 Korte historie landgoederen en buitenplaatsen Oosterbeek

Hieronder in chronologische volgorde de opkomst en veranderingen van de landgoederen en buitenplaatsen te Oosterbeek.

2.2.1 Late Middeleeuwen

In Oosterbeek was de Commanderij van Sint Jan een grootgrondbezitter. In de loop der tijd trad door verkoop, schenking en door confiscatie van kerkelijk goed na de Reformatie versplintering op van eigendommen. Eén van de instanties die al heel vroeg vanaf het midden van de veertiende eeuw van profiteerden, was de Sint Nicolai Broederschap, die ten doel had de Arnhemse armen en daklozen te voeden en te laven en bij ziekte bij te staan. Deze broederschap kreeg van de Commanderij van Sint Jan onder andere een groot goederencomplex in Oosterbeek bij De Dreijen, een gehucht dat was ontstaan ten noorden van de Utrechtseweg. Andere oude goederencomplexen uit die tijd zijn in Oosterbeek *de Oorsprong*(vermeld in 1424) en *de Sonnenberg* (bekend sinds 1428). Zie kaart 4.

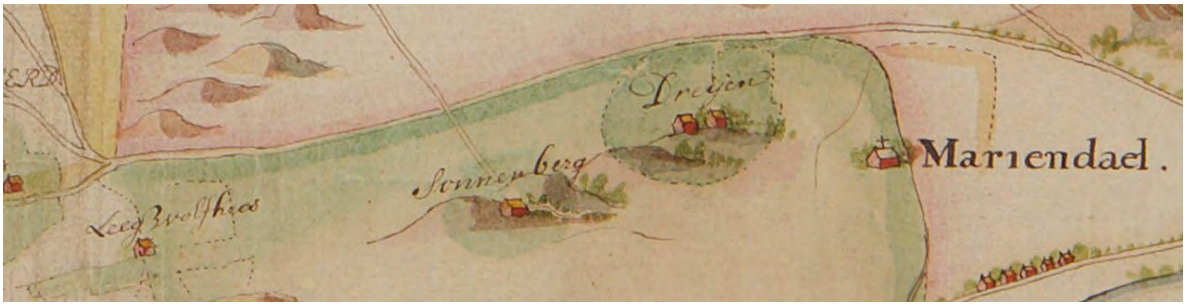

Kaart 4. Ingezoomd van kaart: Het gebied tussen Ede, Roosendael en Arnhem, maker N. van Geelkercken, juli 1731. Bron: 0409 K8- Kaartenverzameling Gemeente Oosterbeek/ Gelders Archief.

2.2.2 Periode 18e eeuw, Nieuwe tijd, start landgoederen in Oosterbeek

De Provinciale Staten van Gelderland namen eind 16e eeuw, begin tachtig jarige oorlog de meeste landgoederen in. Alleen de gasthuizen behielden hun gronden waardoor ze konden voortbestaan. Zij golden als de verzorgingstehuizen/ziekenhuizen van nu. Op kaart 5 hieronder uit het jaar 1736 zijn vier landgoederen in het klein benoemd en zichtbaar. Van west naar oost: Laag Wolfheze – Sonnenberg – Dreijen – Mariendaal.

Kaart 5. Ingezoomd van kaart: Caerte van het vervolgh….de hoge Harderwijcker wegh gelegen, maker G.Verbeek, augustus 1736. Bron: 2003 Oud Rechterlijk Archief Arnhem 469, archieven.nl.

2.2.3 Periode eind 19e eeuw: Explosie landgoederen, intrede westerlingen

De geografische verspreiding is gedeeltelijk het resultaat van de transportmogelijkheden en de relatieve afstand tot de stad. Voor de eigenaren van nieuw gestichte buitenplaatsen, die vanaf begin zeventiende eeuw in het gebied ontstonden, was het van belang dat ze binnen een dag de stad konden bereiken. Aanvankelijk dienden de nieuwe buitens als weekend- en zomerhuizen en daarom moest de afstand tot de stad kort en gemakkelijk te overbruggen zijn. Als gevolg daarvan lagen veel buitenplaatsen aan doorgaande wegen dichtbij Arnhem, zowel bovenlangs (op het reliëf) als onderlangs (aan de voet van de stuwwal). Goede voorbeelden hiervan vormen Hartenstein en Hemelse Berg langs de Rijksweg in Oosterbeek. De verbetering in transport was een van de redenen waarom er in de negentiende eeuw een grote toename ontstond van het aantal buitenplaatsen in dit gebied. In deze periode kwamen de westerse mensen naar deze omgeving om te rentenieren.

2.2.4 Periode eind 19e eeuw: Opkomst tuinstijlen

In de 19e eeuw kwam Engelse landschapstijl overwaaien uit Groot Brittanië. Kenmerken van deze tuinstijlen zijn slingerpaden, vrije toegankelijkheid, waterpartijen, vrijheid van natuur etc. Alles het tegenovergestelde van de 18e eeuwse Franse landschapstijl, die wordt gekenmerkt door strakke lijn en de volledige beheersing van de natuur.

De landschapsarchitecten die mochten ontwerpen aan de landgoederen op de stuwwal aan de Rijn waren grootheden in hun tijd: *J.D. Zocher jr., L.A. Springer* en *S. Voorhoeve* (zie kaart 6). Zij ontwierpen in de periode tussen 1830 en 1948 in de landschapsstijl en konden hier op de stuwwal hun geluk niet op: hier was reliëf, hier was een landschap met drama in zich, met verre uitzichten. De ideale uitgangspunten voor de landschapsstijl. Dat trof men (bijna) nergens in het platte Nederland aan. Ze hebben er dan ook een landschapsfeest van gemaakt. Denk aan de Hemelse Berg, aan de Duno, aan Hartenstein, aan Bato's Wijk en aan de Oorsprong. Overal zichtlijnen naar de Betuwe en daartegenover juist intieme besloten plekken, kronkelpaden, follies, exotische bomen et cetera. Het lijkt nergens te stoppen, het landschap is geheel onderdeel van de landgoederen, precies zoals past bij de landschapsstijl: onbegrensd. Wat deze landgoederen extra bijzonder maakt, is dat er nauwelijks tot geen fysieke grenzen zijn (geweest) om de privacy van de bewoners te waarborgen. Integendeel, ze waren en zijn allemaal groten deels publiek toegankelijk.
Bron: *tuinenstichting.nl/wordpress/wp-content/uploads/TJ-2012-04-artikel-6.pdf, auteur: tuinarchitect Rob Aben*

WWW.GELDERSARCHIEF.NL

Kaart 6. Plattegrond tuinontwerp Landgoed Pietersberg te Oosterbeek, getekend door S. Voorhoeve 1948.
Bron: library.wur.nl/tuin/images/tuinprojectimages_i30464_003.jpg

2.2.5 Periode vóór de Tweede Wereldoorlog, opkomst natuurorganisaties en de Natuurschoonwet

Begin 20e eeuw werden natuurorganisaties opgericht als Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Grootgrondbezitters waren aanvankelijk eigenaar van deze organisaties omdat ze delen van hun landgoederen konden exploiteren aan deze organisaties. Heidevelden werden vaak afgestaan, omdat ze weinig opleveren. Echter behielden deze grootgrondbezitters wel hun recht om te jagen op hun verkochte delen van het landgoed. De lusten behielden ze (jacht, openbaarheid), en ze waren af van de lasten zoals belasting en de onderhoudswerkzaamheden. Uiteindelijk gingen bijna alle gronden te Oosterbeek van de Domeinen en de Commanderij naar Staatsbosbeheer, Gelders Landschap of Natuurmonumenten.

In 1928 werd de Natuurschoonwet in het leven geroepen, een belastingwet. De belastingvoordelen werden voor de eigenaren groter door het (gedeeltelijk) openstellen van het landgoed. Staatsbosbeheer liet de landgoederen die onder de Natuurschoonwet vielen met de hand op kaarten inkleuren. De kaarten geven een aardig beeld van de grootte en ligging van de nsw-landgoederen rond 1930 (kaart 7 & 8).

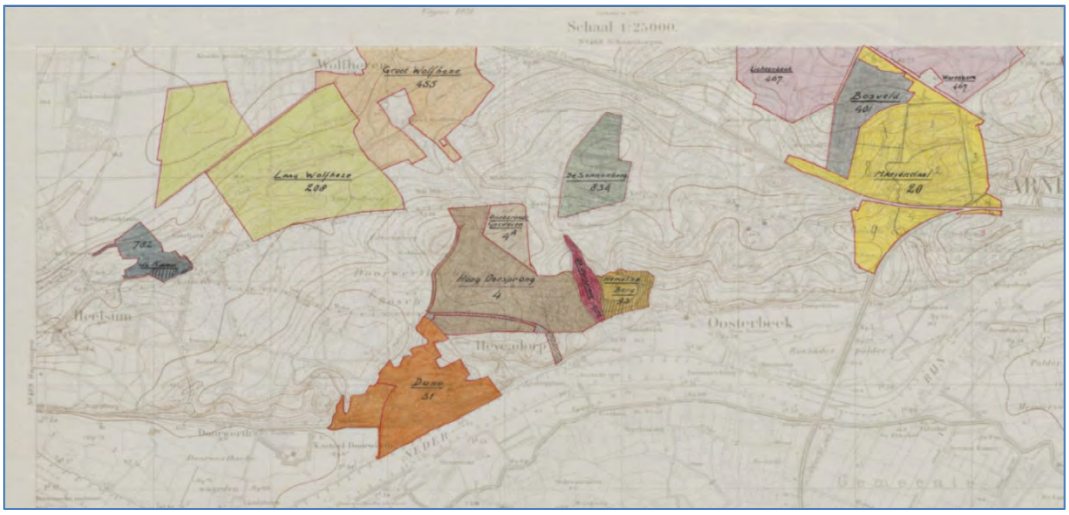

Kaart 7. Door Staatsbosbeheer ingetekende landgoederen volgens Natuurschoonwet 1928, 1:25.000.
Bron: http://geoplaza.ubvu.vu.nl/cdm/singleitem/collection/gpz/id/230/rec/1

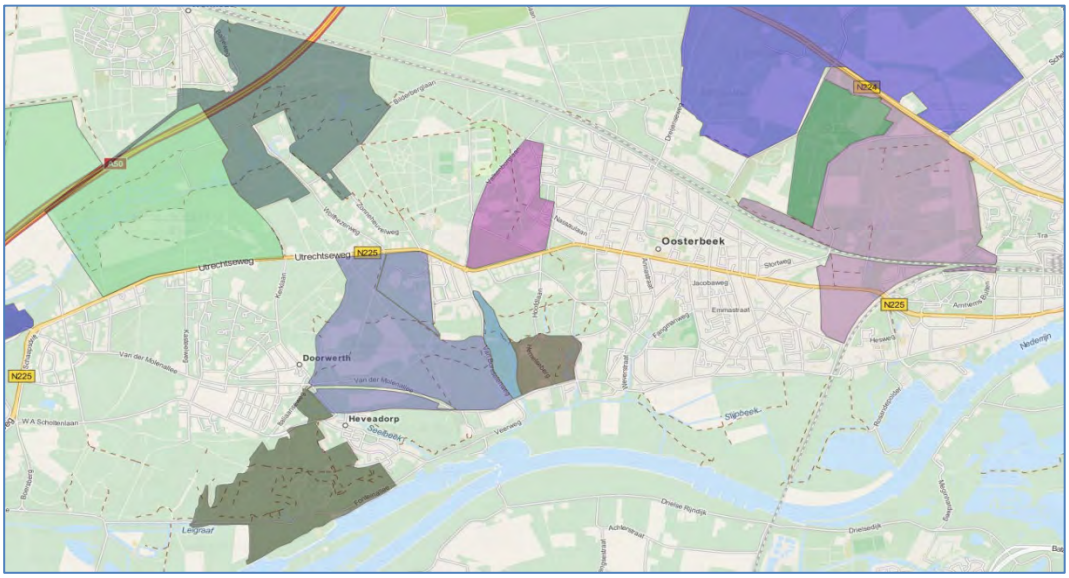

Kaart 8. Door Staatsbosbeheer ingetekende landgoederen volgens Natuurschoonwet 1928 op huidige topkaart 1:25000.
Bron: http://geoplaza.ubvu.vu.nl/cdm/singleitem/collection/gpz/id/230/rec/1

3 Conclusie

De uiteindelijke doelstelling was om aan te kunnen geven hoe de landgoederen en buitenplaatsen zich ontwikkelden door de loop van tijd en waardoor die veranderingen tot stand kwamen. Hieronder de conclusie.

3.1 Verschillen omtrek en aantal landgoederen en buitenplaatsen omstreeks ±1832 en ±1941

In de Bijlagen 1 en 2 zijn op A3 formaat de perioden van landgoederen in ±1832 en ±1941 met elkaar vergeleken. De bedoeling van dit onderzoek was om de oorspronkelijke omtrek van de toenmalige landgoederen te achterhalen, en deze in kaart te brengen. Dit om de bescherming van de huidige landgoederen eventueel te kunnen vergroten.

Om te beginnen bij de kaart van ±1832. Hier is ten opzichte van de andere kaart (±1941) te zien dat er destijds minder landgoederen waren. Opvallend zichtbaar is het nu haast verdwenen landgoed De Dreijen wat destijds nog niet volgebouwd was. Destijds in bezit door particulier en tevens rentenier Jan van Delden, woonachtig in Groningen. Wat opvalt zijn de grotere oppervlakten van de landgoederen Laag Oorsprong en Hartenstein ten opzichte van 100 jaar later. Hieraan kan ten grondslag liggen dat in die 100 jaar die verstreken hoogstwaarschijnlijk de heideterreinen zijn verkocht aan natuurinstanties zoals Staatsbosbeheer, Gelders Landschap of Natuurmonumenten. Heideterreinen hadden weinig nut en men betaalde er wel belasting voor, inclusief onderhoudskosten. De uiteindelijke inkrimping van de landgoederen en buitenplaatsen kan ook te maken hebben met de verdeling over erfgenamen.

Echter is opvallend dat het landgoed Sonnenberg juist uitbreidde. Een eventuele theorie kan zijn dat de particuliere eigenaar van Sonnenberg elders in het land andere stukken grond bezat. Deze zou hij verkocht kunnen hebben om vervolgens extra grond voor landgoed Sonnenberg aan te kopen en zich er permanent te vestigen. Er was in deze tijd, begin 19^{e} eeuw, betrekkelijk minder particulier bezit dan 100 jaar later. Uit de Kadasterkaarten uit 1832 valt op te maken dat de meeste gronden destijds nog in bezit waren van de ‘rechtspersonen’. De drie grootste rechtspersonen waren: *St. Nicolai Broederschap te Arnhem, Dienst der Domeinen* en *de gemeente Oosterbeek*.

Eind 19^{e} eeuw, begin 20^{e} eeuw explodeerde het aantal landgoederen en buitenplaatsen. Eerder genoemde hoofdoorzaken waren de verbetering van de transport/infrastructuur tussen de grote steden, de opkomst van de Engelse landschapstijl, en de opkomst van natuurorganisaties. De tuinarchitecten hadden eind 19^{e}/begin 20^{e} eeuw hun hoogtijdagen en waren in deze periode echte grootheden. Een eigen landgoed of buitenplaats op de stuwwal aan de Rijn met een Engelse tuinstijl, ingetekend door een beroemde tuinarchitect, werd een trend. In deze periode kwamen de westerlingen om in Oosterbeek en omstreken hun droomlandgoed en/of zomerverblijf te creëren.

De Utrechtseweg, richting Arnhem, werd de populairste straat. Op de kaart uit 1941 is de concentratie van landgoederen naast en nabij deze straat overduidelijk te zien. Men kon zich de landgoederen rond 1941 beter permitteren dan 100 jaar ervoor. Grote oppervlakten werden verkocht aan natuurorganisaties en dat scheelde behoorlijk in belasting- en onderhoudskosten. Ook werd in 1928 een belastingwet, de natuurschoonwet ingevoerd. Deze wet was op lange termijn financieel aantrekkelijk voor particuliere grondeigenaren en daarop volgende erfgenamen. Een voorwaarde die hieraan verbonden was dat de particulieren hun landgoederen (gedeeltelijk) zouden openstellen. Mede door deze openheid werd deze omgeving een praalrijk gebied wat absoluut de moeite waard, en een must is om te behouden en te beschermen anno nu.

Bronvermelding

Kaartmateriaal

Kaart 1: Kadasterkaarten 1832, vereniging Gelre, door W. Stoffel
Kaart 2: www.renkum.nl/Bezoekers/Natuur/Parken/Park_Bato_s_wijk
Kaart 3: www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=129&miadt=37& bilderberg&miview=gal1
Kaart 4: 0409 K8- Kaartenverzameling Gemeente Oosterbeek/ Gelders Archief.
Kaart 5: *2003 Oud Rechterlijk Archief Arnhem 469, archieven.nl.*
Kaart 6: http://library.wur.nl/tuin/images/tuinprojectimages_i30464_003.jpg
Kaart 7: http://geoplaza.ubvu.vu.nl/cdm/singleitem/collection/gpz/id/230/rec/1
Kaart 8: http://geoplaza.ubvu.vu.nl/cdm/singleitem/collection/gpz/id/230/rec/1
Bijlagen 1 & 2:
Kaart der Wandelingen van uit De hotels De Bilderberg en Wolfheze te Oosterbeek, vrije wandeling in mooie natuur.
Door: S. Voorhoeve januari 1938, bijgewerkt in 1941.
Kadastale Kaarten 1832, gemeente Oosterbeek sectie A t/m E
Door: Vereniging Gelre, W. Stoffel
Historische afmeting Bato's Wijk
Door: Gemeente Renkum, 2005
Bijlagen gemaakt in Coral Draw V6.

Internetsites

www.geldersarchief.nl
www.bronnen.nl
www.renkum.nl/Bezoekers/Natuur/Parken/Park_Bato_s_wijk
www.tuinenstichting.nl/wordpress/wp-content/uploads/TJ-2012-04-artikel-6.pdf

Literatuur

Cruyningen, van P.J. Landgoederen en landschap in de Graafschap. Utrecht, 2002.
Demoed, E.J. Van een groene zoom aan een vaal kleed. Oosterbeek, 1953.
Bouwer, K. De geschiedenis van de Zuidwest-Veluwe. Voor profijt en genoegen. Utrecht, 2008

Met dank aan:
Roel During
Arda Wijsbek

Datum: 07-07-2014
Door: ing. Machiel Koman
In opdracht van: Alterra, afdeling Governance
Uitgever: Alterra

Bijlage 3. Gebruik van de landgoederen en buitenplaatsen in de gemeente Renkum

Methodiek

De geselecteerde landgoederen en buitenplaatsen betreffen alle landgoederen in de gemeente Renkum volgens het boek 'Gelders Arcadië, atlas van een buitenplaatsen landschap'. Om de activiteiten die plaatsvinden en recentelijk hebben plaatsgevonden op de diverse landgoederen en buitenplaatsen in Renkum heb ik diverse malen telefonisch contact gehad met expert Dirk van Uitert. Daarnaast zijn de lokale en regionale krantenarchieven geraadpleegd van de weekkrant / Veluwepost en de Gelderlander. Lokale krant 'Hoog & Laag' was niet toegankelijk i.v.m. een storing. In de archieven is alleen gekeken naar data van na 1 januari 2008 tot op heden, 31 januari 2014. Steeds is gezocht op de naam van het betreffende landgoed en buitenplaats. Indien meerdere schrijfwijzen mogelijk zijn (vb. Quadenoord, Kwadenoord), zijn meerdere zoekopdrachten gegeven. Zodra veel niet gerelateerde resultaten verschenen, is 'buitenplaats' en 'landgoed' beurtelings toegevoegd om de zoekopdracht specifieker te maken.

Activiteiten volgens de expert

Landgoed	nr	Activiteiten
Oranje Nassau's Oord	10	Verpleeghuis Zinzia Groep Natuurontwikkeling in Renkums beekdal voor uitbreiding. Uitruil rood voor groen regeling: nieuwbouw rondom hoofdgebouw, groen in de vorm van beekherstel
Grunsfoort	11	Contouren oude kasteel, Slotgracht volgestort met vuil. Ligt op terrein van Oranje Nassau's Oord. Wordt met rust gelaten. Studenten van de WUR hebben virtuele tour gemaakt als applicatie voor smartphones.
Keyenberg	12	Eigendom van Staatsbosbeheer. Aantal panden en boerderij 'de beken' Natuurinfocentrum, wordt uitgebreid naar vrijwilligerswerkcentrum 'en natuur/educatiecentrum Landhuis wordt verhuurd aan een zorginstelling voor drugsverslaafden. In het verleden was het een asielzoekerscentrum en een vormingsschool.
Quadenoord	13	Traditioneel landgoed. Bij 1 familie, met pachtboeren. Houdt eigen broek op. Familie Koker heeft eigendom. Rentmeester George Borgman doet het beheer, Bevat ook een natuurkampeerterrein en gewoon kampeerterrein, een beeldhouwer en een caravanopslag. Zoon heeft manege op het terrein. In de toekomstvisie: stille gedeelte van het beekdal. Was een idee van natuurbegraafplaats Veld en Beek huurt grond.
Heidestein	14	Weinig bekend. Er is een kinderboerderij. Onderhoud draait op vrijwilligers. Heeft parkkwaliteiten, in eigendom van gemeente Renkum. Veel afgeknabbeld door gemeentelijke uitbreiding.
Huis te Heelsum	15	Weinig bekend, meer een villa dan een buitenplaats.
De Kamp	16	Klein landgoed, doorsneden door A50, eigendom van familie De Bordes. Bevat woningen, sprengen, papierfabriek voor bijzondere papieren en klompenpad. Veel panden verhuurd. Vrijwilligers helpen bij beheer.
Kasteel Doorwerth	17	Kasteel. Eigendom van Gelders landschap. Museum, theeschenkerij, restaurantje, museum met de historie van het kasteel, landschapskunst van de Renkumse en Oosterbeekse School en een jachtmuseum met een collectie wildbeheer. In bijgebouwen feesten en concerten georganiseerd. Erf wordt zoveel mogelijk landschappelijk ingepast. Koeien van 'Veld en Beek' komen daar. Dankzij 'Ruimte voor de rivier' is zomerdijk verlegd en struinpad en aanlegsteiger aangelegd. Fruit en groente uit de moestuin en boomgaard worden lokaal afgezet.

Landgoed	nr	Activiteiten
Duno	18	1 vd Grotere landgoederen. Eigendom Gelders Landschap en Staatsbosbeheer. Voorheen; landhuis / hotel. Tot wo2. Kwaliteiten in slechte staat. Verwacht herstelprogramma van Gelders Landschap. Uitkijktoren op 't terrein, weinig onderhoud nodig. (Huis ter aar, nabij Heveadorp, fabriek)
Huize Eekland	19	-
Laag-Wolfheze	20	Eigendom van familie van Eegen. Niet vrij toegankelijk.
The Hillock	21	Villa met veel terrein. Folleys van koeien. Niet vrij toegankelijk.
Varenheuvel	22	Landhuis met wat grond. Niet toegankelijk.
Bilderberg	23	Eigendom van Natuurmonumenten & Gemeente Renkum. Spreekt van bosbeheer ipv landgoedbeheer. Sportpark, camping, scouting, moederhotel Bilderberg, duur Italiaans restaurant, logeerplek dure artiesten.
Valkenburg	24	Oud landgoed, hele grote serviceflat. Eigendom onbekend huur en koop.
Sonnenberg	25	Structuur nog zichtbaar, oude boerderij met boer, manege en restaurant. Tevens te vinden, een losstaande woning, koopappartementen en nieuwbouw (Sociale huur / koop). Eigendom van Vilente.
Hartenstein	26	Boerderijtjes aanwezig. Tevens koetshuis, restaurant, hotel, Airborne Museum. Airborne Experience Oude school met kunstenaars. Komt later nog appartementencomplex. Hondenuilaat voor Oosterbekers, parkfunctie. Vrienden van Park Hartestein. Werkt aan herstel. Eigendom van gemeente Renkum. Hier wordt al diverse jaren een jaarlijks terugkerend poëziefestival georganiseerd en vinden er muziekuitvoeringen plaats (vandaar de muziekluifel in het park uit de negentiger jaren vorige eeuw) die voornamelijk door de plaatselijke bevolking worden bezocht.
Hoog en Laag Oorsprong	27	Voetprint oude villa hersteld. Nu tuin als attractie. Oude boerderij. Sprengensysteem met o.a. grothuisje.
Transvalia	28	-
Hemelse Berg	29	Eigendom van Gelders Landschap en gemeente Renkum. Zinzia zorgcentrum zat hier en op termijn weer. Concertzaal nabij de Hemelse Berg. Tevens bekenstelsel gaande.
Rijnheuvel	30	Grote villa. Niet openbaar.
Pietersberg	31	Niet veel over. Opvang van christelijke signatuur. Opgegeten door het dorp.
Huize Overzicht	32	De oude villa is er al lang niet meer en het land is verkaveld. Op deze locatie staat sinds de zestiger jaren een flat met koop-appartementen voor senioren.
Bato's Wijk	33	Buitenplaats, park met woning. Was gemeentehuis, tot wo2. Nu is het een stadspark met herdenkingsmonument. Onderhoud door vrijwilligers en door hen hersteld in de oorsprong. In de hoek staat flatgebouw.
Rosande	34	Was ooit kasteel. Niet echt landgoed. Is niets meer. Komt in handen van Gelders Landschap, wordt heggenlandschap. Bevat een kleine camping, grindgat, zwemmen, woonboten. Bewoners hebben koeien
Bergoord	35	Villa, buitenplaats. Villa weg. Nieuwe villa geplaatst. Privébezit. Boerderette. Enkele woningen.
Dennenkamp	36	Midden in dorp. Veel weggesnoept. Tegenwoordig staat hier het nieuwe gemeentehuis, marktplein, bibliotheek, school.
Ommershof	37	Niets van over.
Dreijenoord	39	Oude villa. Beroemd hotel. Heeft een bron en beek. In de tuin komt een stel zorgwoningen. Had belangrijke rol in de slag om Arnhem.
Mariëndal	40	In eigendom van het Gelders Landschap. Lab voor grond en bodemonderzoek zat daar. Gebouw staat leeg. Mooiere landgoederen. Tegenwoordig een wandelgebied. Er bevindt zich waarschijnlijk een ijskelder op het terrein (Reimink and Vermeulen 1981)
Westerbouwing		Restaurant. Was bootverbinding Arnhem en kabelbaan. Schoolreisjes. Tot 1980. Buitenpoort catering, wellicht centrum voor landschapskunst. Tegenwoordig heeft het een parkfunctie en hondenuitlaatfunctie. Vanaf zomer 2014 kan men met een pendelboot in de zomertijd over de Nederrijn varen die onder meer de Westerbouwing aandoet, alsmede het kasteel Doorwerth.[21]

[21] Zie www.geldersestreken.nl.

Activiteiten in het nieuws

Landgoed	nr	Weekkrant / Veluwepost	Gelderlander
Oranje Nassau's Oord	10	2008: Kerstbomenverkoop grote bomen http://www.deweekkrant.nl/artikel/2008/november/24/kerstbomenverkoop_oranje_nassau_s_oord 2012: Opendag Zinzia Zorggroep http://www.deweekkrant.nl/artikel/2012/maart/23/open_dag_de_rijnhof_en_oranje_nassaua_s_oord	
Grunsfoort	11	2013: Fietstocht langs landgoederen http://www.deweekkrant.nl/artikel/2008/maart/10/veluwse_fiets_en_kastelentocht 2013: klimtoren op plek kasteel http://www.deweekkrant.nl/artikel/2008/augustus/14/een_koninklijke_entree_stadsgeheimen_4	2013: Onderdeel van lentefietstochten langs kastelen in de regio. http://www.gelderlander.nl/archief/eerste-lange-fietstocht-van-veluws-centrum-1.2694283 2013: Klimtoren gewenst op plek kasteel http://www.gelderlander.nl/regio/renkum/klimtoren-op-plek-kasteel-renkum-1.3818435
Keyenberg	12	2013: Cultuurhistorie hersteld op Keyenberg http://www.deweekkrant.nl/artikel/2011/juli/20/cultuurhistorie_hersteld_beekdal 2012: eenmalige openstelling Keyenberg http://www.deweekkrant.nl/artikel/2012/augustus/24/landhuis_de_keijenberg_in_heelsum_weekeinde_open 2012: braderieën georganiseerd	-
Quadenoord	13	2009: Zimbabwaanse kunstenaar arriveert in Quadenoord http://www.deweekkrant.nl/artikel/2009/mei/23/zimbabwaanse_beeldhouwer_arriveert_in_renkum 2013: Vrijwilliger op Quadenoord http://www.deweekkrant.nl/artikel/2013/januari/18/vrijwilliger_op_quadenoord	2008: Geld voor fietspad tussen Quadenoord en Renkum http://www.gelderlander.nl/regio/arnhem/geld-voor-fietspad-quadenoord-binnen-1.2751589 2013: Vrijwilligers gezocht voor Quadenoord http://www.gelderlander.nl/regio/renkum/vrijwilligers-maken-landgoed-quadenoord-mooier-1.3624565
Heidestein	14	-	-
Huis te Heelsum	15	-	-
De Kamp	16	-	-

Landgoed	nr	Weekkrant / Veluwepost	Gelderlander
Kasteel Doorwerth	17	2008-2013: Diverse activiteiten in de agenda van de weekkrant - Trouwbeurs, museumweekend, beurzen, exposities	2012-13: Diverse Fairs en exposities http://www.gelderlander.nl/regio/renkum/kerst-wildfair-in-kasteel-doorwerth-1.4124978 http://www.gelderlander.nl/regio/renkum/na-oorlogse-kunst-in-kasteel-doorwerth-1.4026246 http://www.gelderlander.nl/regio/renkum/kerst-wildfair-in-kasteel-doorwerth-1.4124978
Duno	18	2012: Cultuurhistorische wandeling in de agenda van de weekkrant	2013: Onderdeel van lentefietstochten langs kastelen in de regio. http://www.gelderlander.nl/archief/eerste-lange-fietstocht-van-veluws-centrum-1.2694283
Huize Eekland	19	-	-
Laag-Wolfheze	20	-	-
The Hillock	21	-	-
Varenheuvel	22	--	-
Bilderberg	23	2013: Beekherstek bij Bilderberg http://www.deweekkrant.nl/artikel/2013/juni/17/ivn_herstelt_beek_en_vijver_bij_bilderberg_hotel	2011: Buitenschoolse opvang op sportpark Bilderberg http://www.gelderlander.nl/regio/arnhem/buitenschoolse-opvang-op-de-bilderberg-in-oosterbeek-1.2209730
Valkenburg	24	-	-
Sonnenberg	25	2009: Bouw zorgcentrum http://www.gelderlander.nl/regio/arnhem/veel-interesse-in-sonnenberg-1.2769592	-
Hartenstein	26	Veel nieuws, gerelateerd aan airbornemuseum	Veel nieuws, gerelateerd aan airbornemuseum
Hoog en Laag Oorsprong	27	2008: Grothuisje geopend http://www.deweekkrant.nl/artikel/2008/maart/20/beek_spreekt_weer_mooie_woorden_bij_opening_groth 2012: Struintocht door de oorsprong http://www.deweekkrant.nl/artikel/2012/februari/10/struintocht_door_oorsprong 2013: Tuin wordt ontworpen voor Laag Oorsprong http://www.deweekkrant.nl/artikel/2013/augustus/29/plan_tuin_de_lage_oorsprong_ligt_ter_inzage	2013: Asbest gevonden http://www.gelderlander.nl/regio/renkum/mogelijk-asbest-op-pad-op-laag-oorsprong-1.3774635
Transvalia	28	-	-
Hemelse Berg	29	2010: Groenten van eigen tuinderij http://www.deweekkrant.nl/artikel/2010/juni/10/verse_groenten_van_de_boerderij	-
Rijnheuvel	30	-	-

Landgoed	nr	Weekkrant / Veluwepost	Gelderlander
Pietersberg	31	-	-
Huize Overzicht	32	-	-
Bato's Wijk	33	2008: Herstel Bato's wijk http://www.deweekkrant.nl/artikel/2008/december/02/herstel_bato_s_wijk_kan_beginnen 2008: Expositie in de bomen http://www.deweekkrant.nl/artikel/2008/oktober/07/kunst_aan_de_bomen	
Rosande	34	2008: Markering Kasteel Rosande http://www.deweekkrant.nl/artikel/2008/februari/11/kasteel_rosande_wordt_gemarkeerd	2012-13: Diverse berichten over woonboten in rosande polder: http://www.gelderlander.nl/regio/arnhem/grote-schuren-bij-boten-rosande-moeten-weg-1.2834652
Bergoord	35	-	-
Dennenkamp	36	2012: Open ateliers in Dennenkamp http://www.deweekkrant.nl/artikel/2012/februari/10/zaterdagatelier_dennenkamp	2011: Open ateliers mogen nog 2 jaar blijven http://www.gelderlander.nl/regio/arnhem/twee-jaar-respijt-ateliers-dennenkamp-1.2288611 2012: Wedstrijd voor projectontwikkelaars woningbouw http://www.gelderlander.nl/regio/renkum/wedstrijd-voor-projectontwikkelaars-voor-huizen-dennenkamp-1.2217474
Ommershof	37	-	-
Dreijenoord	39	-	-
Mariëndal	40	-	-
Westerbouwing		2008-2013: diverse beurzen, wandelingen, en feesten georganiseerd op de Westerbouwing. http://www.deweekkrant.nl/artikel/2011/juni/08/wandelen_met_diabetis http://www.deweekkrant.nl/artikel/2009/oktober/07/vrijwilligers_in_het_zonnetje http://www.deweekkrant.nl/artikel/2012/augustus/22/wandelingen_voor_50plussers 2013: Tevens aangewezen als locatie voor centrum natuur en landschap. http://www.deweekkrant.nl/artikel/2013/februari/28/westerbouwing_als_locatie_voor_het_clkc	Plannen voor natuur- & cultuurcentrum http://www.gelderlander.nl/regio/renkum/museum-plus-kan-het-best-in-westerbouwing-1.3445846

Reimink, A. W. and Vermeulen, J. G. 1981. *IJskelders, koeltechnieken van weleer.* Nieuwkoop: Uitgeverij Heuff.

Bijlage 4. Aantekeningen bij het Eindrapport over de Renkumse landgoederen en buitenplaatsen

d.d. augustus 2014
Ir. K.R. de Poel

Zwaartepunten in de landgoederen en buitenplaatsenstructuur in relatie tot oorlogsschade
In Oosterbeek kunnen er voor de landgoederen en buitenplaatsen drie zwaartepunten worden onderscheiden. Dat zijn:

- Mariëndaal
- Kasteel Doorwerth en omgeving
- Hemelse Berg, Hartenstein en omgeving (zie afbeelding hieronder, en Afbeelding 1 in het rapport)

Bij de eerst vermelde zwaartepunten zijn de huizen behouden. Dat geldt niet voor de Hemelse Berg en de aangrenzende Lage Oorsprong en de nagenoeg verdwenen Pietersberg. Alleen op Hartenstein is het huis nog aanwezig.

Naast deze zwaartepunten komen er verspreid gelegen (restanten van) landgoederen en buitenplaatsen voor. Verder vormen verspreid gelegen groenpartijen in Oosterbeek een passende entourage van de landgoederen en buitenplaatsen. Dat geldt ook voor de villatuinen. Met elkaar bepalen zij het landgoederen- en buitenplaatsenkarakter in (grote delen van) Oosterbeek.

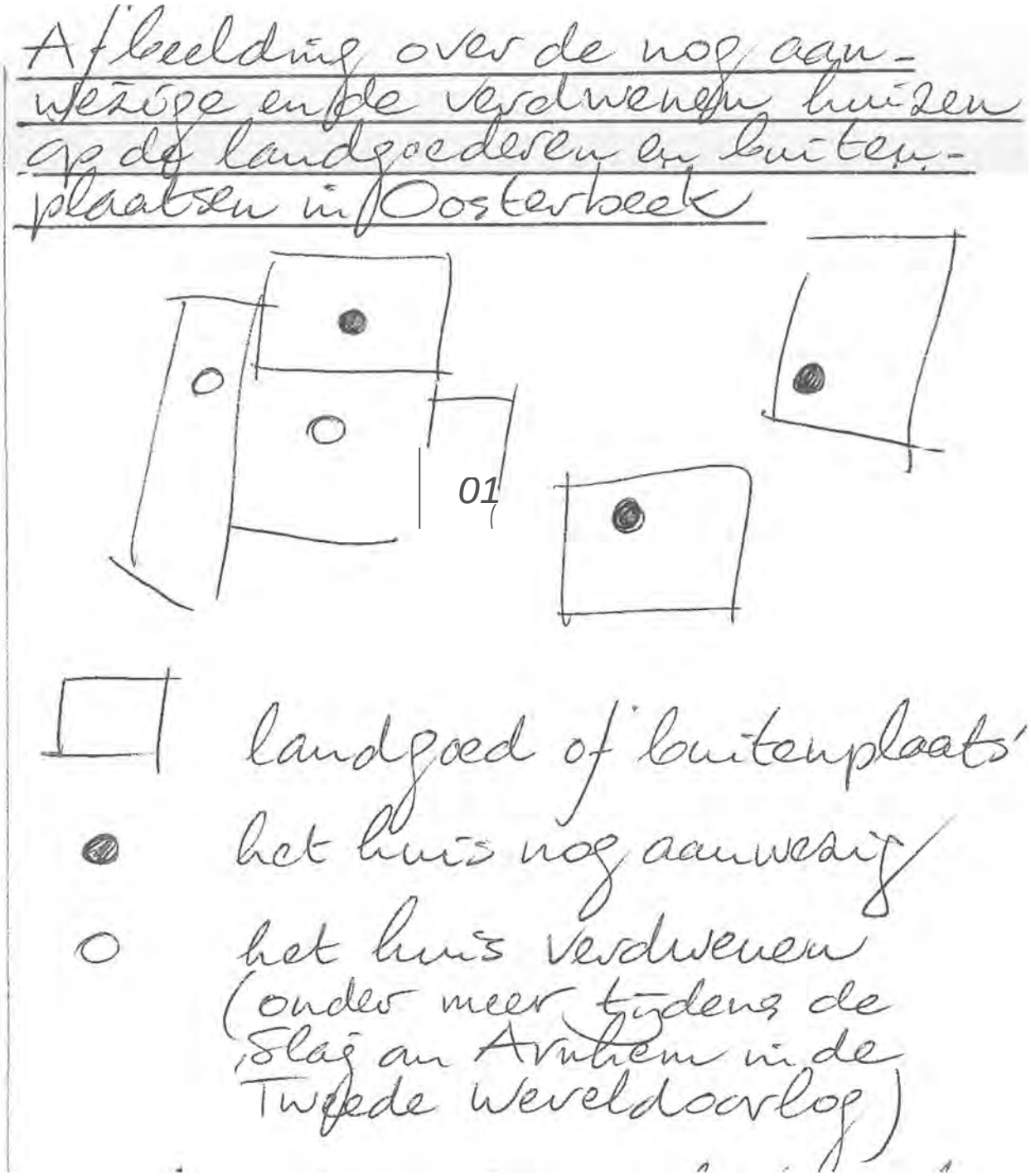

De plaats van de nog bestaande en de verdwenen huizen geeft aan waar het zwaartepunt in een landgoed of buitenplaats is of was gelegen. Op zo'n overzichtskaartje zie je dat de huizen tussen Hartenstein en de Nederrijn zijn verdwenen.

Oriëntatie

Op de landgoederen en buitenplaatsen, waar het huis ontbreekt, is als het ware het hart uit het terrein verdwenen. Dat heeft er mede toe bijgedragen dat er in het rapport wordt gesproken over het ontbreken van oriëntatie. De belangrijkste zichtlijnen zijn of waren immers alle op het huis georiënteerd.

Het in stand houden en waar nodig verbeteren van de zichtlijnen (Engelse landschapsstijl) en andere belangrijke vista's en panorama's kan er toe bijdragen de oriëntatie in het onderzoeksgebied te verbeteren.

P.M. voor zover mij bekend komen er in Oosterbeek geen zichtassen (Barok) voor, zoals aan weerszijden van Slot Zeist (Slotlaan - Nassau Odijklaan - Koelaan.

Zo bezien kan onderscheid worden gemaakt in:
- het verbeteren van de interne en externe oriëntatie op de terreinen van de (voormalige) landgoederen en buitenplaatsen;
- het verbeteren van de oriëntatie in Oosterbeek

Het tweede punt vergt andere maatregelen dan die bij het eerste.

Aanvullende opmerking
Landgoederen en buitenplaatsen zijn ontwikkeld rondom een (voornaam) huis. Zoals vermeld wordt door het verdwijnen van het huis de interne oriëntatie van landgoederen en buitenplaatsen verzwakt. Deze veranderen daardoor in een park, maar zijn niet als stads- of dorpspark ontworpen. Dan zouden zij er namelijk geheel anders uit hebben gezien.

Specifieke landschappelijke kenmerken
In het gebied spelen de volgende landschappelijke kenmerken een belangrijke rol:
- de hoogteverschillen;
- de erosiedalen/beekdalen en droogdalen;
- de steilrand/erosierand;
- de beken, bronnen, kwelplekken e.d. (binnendijks en buitendijkse wateren).

Het is mijn ervaring dat dergelijke wateren, en met name de samenhang daarin, planologisch kwetsbaar zijn. De laaglandbeken c.a. zijn in Oosterbeek 'ruimtelijk niet sterk genoeg' geweest om een leidraad voor de vestiging van landgoederen en buitenplaatsen te vormen, zoals elders in Nederland wel het geval is. In ontwerpen voor landgoederen en buitenplaatsen in de Engelse landschapsstijl speelt water een belangrijke rol. Slingervijvers vormen vaak het centrale thema in de ontwerpen. Denk aan de Serpentine in Hyde Park in Londen. Dergelijke slingervijvers zijn ontworpen als gestileerde rivieren. Maar soms, zoals op hoger gelegen zandgronden, kon men niet over oppervlaktewater beschikken. Daar werden de ontwerpen dan op aangepast.

Wanneer op een dergelijke afbeelding de begrenzingen van de landgoederen en buitenplaatsen worden ingetekend, dan wordt duidelijk welke wateren in en welke buiten de landgoederen en buitenplaatsen liggen. In dit verband is het interessant om de vraag op te werpen waar de beek loopt of liep waaraan Oosterbeek zijn naam heeft ontleend. Is dat het beekje, dat bij de historische kerk de uiterwaard in stroomt?

Aanvullende opmerkingen
In Oosterbeek leende de bodem zich niet voor de aanleg van vrij grote of grote slingervijvers. In plaats daarvan komen er beken en kleine vijvers (kwelvijvers) voor. De belangrijkste beken liggen in de meest opvallende landgoederen/buitenplaatsen Laag Oorsprong, Hemelse Berg en Mariëndaal. En dat is per toeval. Wie de keuze had, zocht de beste en of mooiste plek uit.

In Oosterbeek was sprake van kleine beken. Zij zijn niet gebruikt voor de bouw van watermolens met molenvijvers (zie Renes et al, 2002). De vraag kan hier opgeworpen worden of er op de beek van Mariëndaal ooit een watermolen heeft gestaan. Zie ook Schaafsma en Pfeiffer (2011), en Schaafsma (2010).

Functieveranderingen en ontwikkelingsrichtingen
Bij veel landgoederen en buitenplaatsen is sprake van functieverandering. Van origine is er bij landgoederen en buitenplaatsen sprake van 'wonen in een luisterrijke omgeving'. Landgoederen omvatten daarnaast één of meer agrarische productiefuncties. Die kunnen een breed scala van activiteiten betreffen, zoals veeteelt, akkerbouw, vollegronds tuinbouw, fruitteelt, bosbouw en natuur voor de jacht.

Bij alle landgoederen en buitenplaatsen in Oosterbeek, die in het onderzoek zijn betrokken, zijn functieveranderingen opgetreden. Een landgoed of buitenplaats met de originele opzet komt er niet meer voor. Er is sprake van verschillende ontwikkelingsrichtingen.

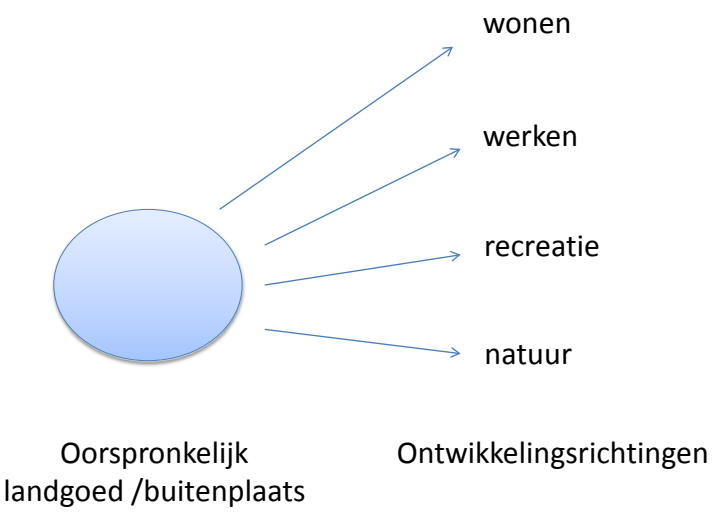

Bijschrift: de verschillende richtingen waarin de ontwikkeling van een buitenplaats of landgoed zich voordoet.

Voor de ontwikkelingsrichtingen zijn de volgende hoofdfuncties onderscheiden: wonen, werken, recreatie en natuur. Voor de landgoederen en buitenplaatsen in Oosterbeek kan dat schema verder worden uitgewerkt. Daarbij wordt een indeling in vier categorieën gehanteerd.

Categorie 1. Landgoederen en buitenplaatsen in originele staat
Categorie 2. Landgoederen en buitenplaatsen waar het karakter naar verhouding (vrij) goed behouden is
Categorie 3. Landgoederen en buitenplaatsen waar het karakter in beperkte mate behouden is
Categorie 4. Landgoederen en buitenplaatsen waar het karakter in zeer beperkte mate behouden is of is verdwenen

Onder karakter wordt hier verstaan 'het landgoed- of buitenplaatskarakter'.

Categorie 1. Oorspronkelijke functies nog aanwezig: hiervan zijn geen voorbeelden in het onderzoeksgebied. Landgoed Quadenoord is nog als landgoed in bedrijf, maar ook daar hebben zich grote veranderingen voltrokken in de functionele en ruimtelijke structuren.

Categorie 2. Te splitsen in A en B
2A. Het huis behouden.
Recreatie (park) en wonen (flatgebouw): Bato's Wijk
Werken (museale functie en horeca in Klein Hartenstein): Hartenstein
Werken met beperkte werkfunctie in het huis: Mariëndaal

2B. Huis verdwenen
Recreatie en natuur (park en wonen in bijgebouwen): Hemelsche Berg
Recreatie en Natuur (park en wonen in boerderij) en werken (stoeterij): Hoog Oorsprong
In alle in categorie 2 vermelde landgoederen en buitenplaatsen zijn de functies 'recreatie en natuur (park)' van betekenis.

Categorie 3. Te splitsen in A en B
3A. Huis behouden
Werken (specifieke zorgfunctie; JP Heijestichting): Hoog Oorsprong

3B. Huis verdwenen
Natuur en recreatie (natuurgebied en park): Duno

Categorie 4
4A. Huis behouden
Huis waarbij het park is verdwenen: geen voorbeelden in het onderzoeksgebied

4B. huis verdwenen
Werken (gemeentehuis, bibliotheek en school) en wonen (verkaveld): Dennenkamp
Wonen (verkaveld) Dreijen en Pietersberg

Opmerkingen
Uit het bijgaande overzicht blijkt dat er sprake is van een grote verscheidenheid aan nieuwe functies. De omvang van de nieuwe functies kan sterk verschillen, van heel bescheiden tot zeer omvangrijk.

Ter informatie
Mooie voorbeelden van een landgoed en een buitenplaats in originele staat zijn elders in Nederland te vinden:
- de Heerlijkheid Mariënwaardt in Beesd (een landgoed)
- de buitenplaats Het Huys ten Donck bij Ridderkerk ten zuidoosten van Rotterdam

De bouw van de stoeterij aan de Van Borsseleweg is mogelijk de meest recente functieverandering. Zie bladzijde 21 in het rapport. Daarbij kan een deel van Hoog Oorsprong verkocht zijn voor de functie werken (stoeterij) en mogelijk ook wonen. Ook is gebruik gemaakt van de boerderij die grensde aan Hoog Oorsprong.

Aanvullende opmerkingen
Bij veel landgoederen en buitenplaatsen staat vermeld ‘recreatie en natuur’. Alleen bij Duno staat ‘natuur en recreatie’. Naar verwachting is of wordt de functie natuur daar belangrijker. Bovendien lijkt het zinvol te vermelden welke landgoederen en buitenplaatsen bij de EHS behoren en welke niet.
Zie ook http://spannendegeschiedenis.nl/buitenplaatsen-en-landgoederen/landgoed-de-oorsprong-oosterbeek

Aandachtspunt
Bij participatie van de bevolking dient er voor te worden gezorgd dat:
- de continuïteit voldoende wordt gewaarborgd
- de besluitvorming niet door een enkeling kan worden gefrustreerd
- een goede onderlinge verstandhouding wordt bevorderd (voor zover mogelijk)

Ik denk, dat de overheid en Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en het Gelders Landschap hierin een duidelijke taak hebben te vervullen. P.m. zie voor gedeeld of gedelegeerd eigenaarschap en burgerparticipatie onder bladzijde 22 in het rapport.

Ter overweging
Bestaan er in Nederland leerzame voorbeelden van participatie bij landgoederen en buitenplaatsen? Is het zinvol de historische moestuinen, waar dat nog niet het geval is, bij de participatie te betrekken? Misschien moet men daarmee beginnen…

Wageningen UR, Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
T (0317) 48 39 08
E wetenschapswinkel@wur.nl

www.wageningenUR.nl/wetenschapswinkel

Wageningen UR (University & Research centre) ondersteunt met de Wetenschapswinkel maatschappelijke organisaties als verenigingen, actiegroepen en belangenorganisaties. Deze kunnen bij ons terecht met onderzoeksvragen die een maatschappelijk doel dienen. Samen met studenten, onderzoekers en maatschappelijke groepen maken wij inspirerende onderzoeksprojecten mogelijk.